

Hukuk Fakültesi Dergisi
Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Law Review

ISSN: 2651-4141 e-ISSN: 2667-4068
Cilt / Volume XXVII Nisan / April 2023 Sayı / No. 2

**TANZİMAT SONRASI DÖNEMDE MÜŞTEREKEN KULLANILAN
ORMANLARLA İLGİLİ HUKUKÎ DÜZENLEMELER**

**LEGAL REGULATIONS REGARDING COMMONLY USED
FORESTS IN THE POST-TANZİMAT ERA**

Zeynep AKAN YETİŞİR*

ÖZET

[10.34246/ahbvuhfd.1209543](https://doi.org/10.34246/ahbvuhfd.1209543)

Bireysel mülkiyetin modern zamanlardaki kadar yüceltilmediği sanayi öncesi toplumlarda ziraî faaliyetin dışında kalan toprakların müştereken kullanılmak üzere umuma ya da belirli bir gruba bırakılması Osmanlı toprak rejiminin genel hususiyetlerinden biriydi. Ormanlar, çeşitli türleri bulunmakla birlikte, söz konusu mülkiyet biçiminin uygulandığı alanlardan biri olarak kırsal toplumun vazgeçilmez kaynakları arasındaydı. Müşterek mülkiyet kurumu on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar ormanlar söz konusu olduğunda yapısal bir değişime uğramamıştı. Ne var ki söz konusu dönemden itibaren bilimsel ve rasyonel ormancılığın gelişimine paralel olarak köylünün müşterek kullanıma dayalı kadim haklarında ciddi bir daralma yaşandı. Bu dönemde orman hukuku mevzuatında yapılan düzenlemeler köylünün ormanlara erişimini sıkı bir devlet murakabesine bağımlı kıldı. Bu çalışma geç dönem-Osmanlı Devleti'nde orman hukuku mevzuatında yaşanan gelişmeleri kullanıcıların müşterek hakları açısından değerlendirecektir. 1858 Arazi Kanunmâmesi'ni başlangıç noktası olarak ele alan çalışma söz konusu hakların evrimini baltalıklar, mîrî ormanları ve cibâl-i mübâha ormanları gibi farklı orman türleri üzerinden takip edecektir. Buna göre cibâl-i mübâha ormanlarının mîrî

* **Arş. Gör. Dr.** Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / BURSA, **e-posta:** zeynepakan@uludag.edu.tr, **ORCID:** 0000-0002-2685-0906 **DOI:** 10.34246/ahbvuhfd.1209543

* **İntihal / Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / *This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.*

ormanları grubuna dahil edilmesi, baltalıkların zarurî ihtiyaçları temin edecek sınırlara çekilmesi, mîrî ormanlarından yararlanma biçimlerinin sıkı ve katı kurallarla çerçevesi ormanlar üzerindeki devlet murakabesinin arttığına ve kullanıcıların kadim haklarının kırıldığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müşterek orman, orman mevzuatı, baltalık, mîrî ormanları, cibâl-i mübâha.

ABSTRACT

In pre-industrial societies, where private property was not promoted as much as in modern times, it was one of the general characteristics of the Ottoman land regime to leave the non-agricultural lands to the public or to a specific group for common use. Although there are various types of forests, they were vital resources of rural society as one of the areas where this property form was applied. The institution of communal property did not undergo structural change in the case of forests until the second half of the nineteenth century. However, in the post-Tanzimat era, in parallel with the development of scientific and rational forestry, common rights of the villagers gradually reduced. In this period, the forest regulations facilitated for the villagers to access the forest. This study will evaluate the developments in forest law legislation in the post-Tanzimat era in terms of the common rights of users. Taking the 1858 Land Code as a starting point, the study will follow the evolution of these rights through different forest types such as coppices, mîrî forests and cibâl-i mübâha forests. According to this, the inclusion of cibâl-i mübâha forests in the group of mîrî forests, the reduction of coppices to the limits to meet essential needs, the framing of the use of mîrî forests by strict rules indicate that the state control over forests has gradually increased and the ancient rights of users have been cut off.

Keywords: Common forest, forest law, coppice, state forests, cibâl-i mübâha.

EXTENDED ABSTRACT

In pre-industrial societies, where individual property was not promoted as much as in modern times, it was one of the general characteristics of the Ottoman land regime to leave the lands outside of agricultural activities to the public or to a specific group for common use. Although there are various types of forests, they were among the indispensable resources of rural society as one of the areas where this property form was applied. The institution of communal property did not undergo structural change in the case of forests until the second half of the nineteenth century. However, in parallel with the development of scientific and rational forestry, there has been a serious contraction in the ancient rights of the villagers based on joint ownership. In this period, the regulations made in the forest law legislation made the access of the villagers to the forests subject to strict state control. This study will evaluate the developments in forest law legislation in the late-Ottoman Empire in terms of

the common rights. Taking the 1858 Land Code as a starting point, the study will follow the evolution of these rights through different forest types such as coppices, mîrî forests and cibâl-i mübâha forests.

Common lands, in the Ottoman Empire, maintained their existence as an integral part of the mîrî land system. Various factors such as the need for effective use of the physical environment, socio-economic conditions and the inheritance of Turkish-Islamic law played a role in the adoption of joint ownership as a sustainable property type. Governing and usage practices, which took their basic form in the classical period, had undergone little change until the mid-nineteenth century. Similarly, administrative and legal regulations of post-Tanzimat Period did not create a situation similar to that in Europe in regards to common rights. However, common forests began to more closely supervised in parallel with the development of scientific and rational forestry. This meant that users' access to commonly used forests became more limited by degrees.

The Land Code of 1858 was major regulation regarding forest law legislation in the post-Tanzimat period. However, as the name suggests, this regulation was not exclusively concerned with forests, moreover, its provisions on forests did not go beyond confirming the old legislation. The real development that transformed forest legislation came with the 1870 Forest Regulation. Until this regulation, forests were not classified in terms of the land types on which they are located. Although the 1858 Land Code, which divided the imperial lands into five categories, contained some provisions regarding the various forest types, these provisions consisted of compiling the past practices. The Forest Regulation of 1870, on the other hand, detailed the management and usage rules as well as clearly classifying the forest types. In the following decades, forest regulations was further detailed to fill the empty spaces left by the Forest Regulation, and forests were subject to strict rules parallel to the development of scientific forestry. These regulations seriously reduced the ancient rights of users in the commonly used forests.

The studies dealing with the forest law legislation of the post-Tanzimat period mostly focused on the development of scientific forestry and the role of some main regulations such as 1858 Land Code and 1870 Forest Regulation. These studies agree that state's control over forests increased with the development of scientific forestry. This study shares this view, however, it intends to dig deeper and reveal how these legislative acts effected commonly used forests. For this purpose, legal regulations for various types of commonly used forests have been analyzed, and these regulations have been discussed within the framework of the evolution of common rights.

GİRİŞ**

Osmanlı Devleti'nde müşterek kullanıma konu olan araziler kuruluşundan son demlerine kadar mîrî toprak sisteminin mütemmim bir cüzü olarak varlığını korumuştur. Müşterek mülkiyetin kırsal çevrede sürdürülebilir bir mülkiyet türü olarak benimsenmesinde fizikî çevrenin etkin kullanılması yönünde duyulan ihtiyaç, sosyo-iktisadî koşullar ve Türk-İslam hukukunun tevarüsü gibi çeşitli faktörler rol oynamıştır. Klasik dönemde temel şeklini alan idare ve kullanım pratikleri imparatorluğun son dönemlerine kadar çok az değişikliğe uğramıştır. Benzer bir şekilde on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren girilen idarî ve hukukî müdahaleler kullanıcıların kadim hakları aleyhine Avrupa'dakine benzer bir vaziyet ortaya çıkarmamıştır. Bununla birlikte müşterek kullanıma konu olan ormanlar bilimsel ve rasyonel ormancılığın gelişimine paralel olarak giderek daha sıkı bir şekilde nezaret edilmeye başlamıştır. Bu durum kullanıcıların bu tür kaynaklara erişiminin günden güne daha sınırlı ve zahmetli bir hale gelmesi demektir.

On dokuzuncu yüzyılda orman hukuku mevzuatıyla ilgili dikkat çeken ilk düzenleme 1858 Arazi Kanunnamesi olmuştur. Ancak adından da anlaşılacağı gibi bu düzenleme münhasıran ormanları dert edinmemiş, dahası ormanlarla ilgili hükümleri eski mevzuatı teyit etmekten öteye geçmemiştir. Orman mevzuatını dönüştüren asıl gelişme 1870 Orman Nizamnamesi ile ortaya çıkmıştır. Bu düzenlemeye kadar ormanlar, üzerinde yer aldığı arazinin türü ya da bağlı bulunduğu hukukî rejim bakımından net bir sınıflandırmaya tabi tutulmamıştır. İmparatorluk topraklarını farklı kategorilere ayıran 1858 Arazi Kanunnamesi mîrî, metrük, mevat ve mevkûf araziler üzerinde bulunan ormanlardan bir kısmıyla ilgili bazı hükümler ihtiva etmekle birlikte, orman ve ürünlerinin statü ve tasarruf yöntemlerini açıklayan bu hükümler geçmiş uygulamaların derlenip yeni bir dille yazılmasından ibaretti.¹ 1870 Orman Nizamnamesi ise ormanları net bir şekilde tasnif etmesinin yanı sıra idare ve kullanım partiklerini de oldukça detaylandırmıştır. Devam eden on yıllarda ormanlarla ilgili hukukî mevzuat Orman Nizamnamesi'nin boş bıraktığı alanları doldurmak üzere daha da derinleştirilmiş, bilimsel ve rasyonel yönetim ilkesi doğrultusunda ormanlar sıkı bir murakabeye tabi tutulmuştur. Ormanların hüsn-i idâresine yönelik bu düzenlemeler müşterek kullanıma

** Bu çalışma yazarın doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

¹ Bekir Koç, "Osmanlı Devleti'ndeki Orman ve Koruların Tasarruf Yöntemleri ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma", *OTAM*, (10), 1999, s. 154.

konu olan ormanlarda kullanıcıların kadim haklarını ciddi biçimde daraltmıştır.

Tanzimat sonrası orman hukuku mevzuatını ele alan çalışmalar daha çok 1858 Arazi Kanunnamesi ve 1870 Orman Nizamnamesi gibi başat düzenlemelerin ormanların idaresi üzerindeki etkisi ve bilimsel ormancılık anlayışının gelişimi üzerinde durmuşlardır.² Söz konusu çalışmalar mevzuattaki gelişmelerin ormanlar üzerinde şiddetini giderek daha fazla hissettiren bir devlet kontrolünü ortaya çıkardığı konusunda hemfikirlerdir. Bu çalışma bahsi geçen görüşü paylaşmakla birlikte mevzuattaki gelişmelerin belirli bir orman türü yerine belirli bir kullanım biçimi (müşterek kullanım) üzerindeki etkileriyle ilgilenmektedir. Bu amaçla müşterek kullanıma konu olan çeşitli orman türlerine yönelik hukukî düzenlemeler tespit ve tahlil edilecek, söz konusu düzenlemeler her bir orman türünde intifa biçimlerinin (odun kesme, hayvan otlatma, toplayıcılık vs.) nasıl evrildiği çerçevesinde ele alınacaktır.

I. BALTALIKLAR VE MİRİ ORMANLARI³

Tanzimat sonrası dönemde orman hukuku mevzuatındaki belirleyici düzenleme 1870 Orman Nizamnamesi olarak kabul edilmekle birlikte söz konusu gelişmeleri 1858 Arazi Kanunnamesi'ne kadar geri götürmek mümkündür.⁴ İmparatorluk toprakları için net bir tasnif sistemi getiren

² Bülent Köprülü, "Cibal-i Mübaha ve Sahih Vakıflara Ait Ormanlarla Baltalıkların H. 1274 Tarihli Arazi Kanunnamesine Nazaran Hukukî Durumları", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 15(2-3), 1949, s. 703-726; Halil Cin, "Tanzimattan Sonra Türkiye'de Ormanların Hukukî Rejimi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (35), 1981, s. 311-379; Koç, s. 139-158; Bekir Koç, "1870 Orman Nizamnamesi'nin Osmanlı Ormancılığına Katkısı Üzerine Bazı Notlar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (24), 2005, s. 231-257; Üstüner Birben/ Yusuf Güneş, "The Cibal-i Mübaha: A Special Type of Forest Available for Public Use in the Ottoman Empire Period", *15th International Symposium on Legal Aspects of European Sustainable Development*, ed. Haki Kola, Peter Herbst and Rastislav Sulek, Technical University in Zvolven, 2014, s. 26-32.

³ Bu çalışmada literatürde sıklıkla kullanılan "mîrî ormanlar" tabiri yerine Osmanlıca arşiv belgelerine sadık kalınarak "mîrî ormanları" tabiri tercih edilmiştir.

⁴ 1858 Arazi Kanunnamesi mevcut arazi rejimini çok az bir değişiklikle tedvin eden muhafazakâr bir düzenleme olmakla birlikte imparatorluğun yıkılışından sonra yeni kurulan cumhuriyetin arazi rejimini de etkilemiştir. Bahsi geçen kanunnamenin cumhuriyet döneminde de bağlayıcı olup olmadığı konusundaki tartışmalar için bkz: Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973, s. 478-497. Arazi Kanununun uygulanmasının geçmişte ve günümüzde yaşanan sorunlar üzerindeki etkisi için ayrıca bkz: Oya Gözel, *The Implementation of Ottoman Land Code of 1858 in Eastern Anatolia*, (Yüksek Lisans Tezi) Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007; Martha Mundy/ R. Saumarez Smith, *Modern Devlet'e Giden Yolda Mülk Siyaseti: Osmanlı Suriye'sinde Hukuk, Yönetim ve Üretim*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

kanunnâme şekil ve düzenlenme biçimi bakımından modern tarzda hazırlanmış ilk Osmanlı kanunnâmesi idi.⁵ Giriş bölümünde imparatorlukta arazi çeşitleri ve bunların hukukî durumu açıklanmış, imparatorluk arazisi beş kategoriye ayrılmıştı: Bireysel mülkiyet hakkının tüm unsurlarını içeren *mülk* topraklar, devlete ait olan *mîrî* topraklar⁶, dinî veya ictimai bir gayeyle tahsis edilmiş *vakıf* toprakları, kamusal ihtiyaçlar için halka terk edilen *metrûke* topraklar ve kimsenin tasarrufunda olmayan *mevat* topraklar. Kanunname şer'î hukuk sahasına giren mülk arazileri konu edinmemiş, diğer arazi türlerinin idaresi konusunda ise büyük ölçüde kadim mevzuata sadık kalmıştı.⁷ *Mîrî* arazi rakabesi (çıplak mülkiyeti) devlete ait olmak üzere tasarrufu hakkı (menfaat mülkiyeti) belirli bir bedel karşılığında devleti temsil eden kişilerce halka bırakılan topraklar olarak tanımlanmıştı.⁸ *Mevat* arazilerle ilgili hükümler -unsurları ve ihyâ şartları bakımından- yine kadim hukuk çerçevesinde düzenlenmişti.⁹ Metrûk arazilere gelince, Arazi Kanunnâmesi, İslâm hukukunda ortak araziler için kullanılan kavramların kapsamları net bir şekilde belirlenmiş olmadığından *efrâdını câmi ağyârını mâni* bir tanımla işe başlamak zorunda kalmıştı. *Arâzi-i metrûke* tabiri klasik İslâm hukukçuları tarafından müşterek kullanıma konu olan araziler için geliştirilen irfâk, himâ, harîm, ortak ayınlar/menfaatler vb. kavram ve kurumları tek başına imlemek üzere üretilmiş çatı bir kavramdı.¹⁰ Bununla birlikte söz konusu araziler

nitelikleri ve müntefileri bakımından yekpare bir özellik sergilemediğinden bizzat kanunnâme de kendi içinde bir tasnif sistemi geliştirmişti. Beşinci madde *metrûk* arazileri müntefilerinin muayyen veya gayrimuayyen olması bakımından iki gruba ayırmıştı. İlk grup ortak araziler yollar, pazar yerleri ve meydanlar gibi umumun istifadesine bırakılmış alanlardan oluşmaktaydı. Kanunnâme şerhlerinde *arazi-i metrûke-i umûmiye* olarak adlandırılan¹¹ söz konusu alanlar klasik İslâm hukuku kaynaklarında *irfak* olarak geçen alanlara tekabül etmekteydi.¹² Beşinci madde umuma açık ortak alanları klasik İslâm hukukçularının yaptığı şekliyle kendi içinde alt türlere ayırmamıştı¹³ ancak daha sonra görüleceği üzere umumî ortak arazilerin bazı türleri için özel uygulamaların devamına cevaz vermişti. İkinci grup metrûk araziler harman yeri, mera, yaylak-kışlak ve baltalık gibi belirli bir gruba tahsis edilmiş kaynaklardan oluşmaktaydı. *Arazi-i metrûke-i husûsiye*¹⁴ olarak da adlandırılan söz konusu arazilerde intifa hakkı yalnızca *muhassasunileyh*¹⁵ denen topluluk üyelerine mahsustu.

Metrûk araziler intifa hakkının bir bedele bağlanıp bağlanmamasına göre de kendi içinde iki gruba ayrılmaktaydı. Prensipde metrûk araziler vergiye tabi olmamakla birlikte bu durumun bazı istisnaları vardı. Örneğin pazar ve panayır mahallerine mal getirip satanlardan resim alınır. Ancak resme tabi olma durumu pazar ve panayır yerinin Defterhâne'de kayıtlı olmasına ve resmin miktarının dahi mukayyed bulunmasına bağlıydı.¹⁶ Söz konusu resmin miktarı ise sabit olup bu konuda irâde-i seniyye sūdûr etmedikçe veya özel bir kanunî

2013; Rabbi Jon/ Tay Tilsen, "İsrail-Arap Uyuşmazlığında Osmanlı Tecil Hukukunun Payı", Çev. Ahmet Kılınç, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 2006), s. 305-311.

⁵ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat*, Maarif Matbaası, 1940, s. 180-181.

⁶ "Mîrî" sözcüğüyle ifade edilen devlet mülkiyetini belli bir toprak parçasının "mülkiyet"i olarak değil, bir vergilendirme mekanizması sayesinde gelir kaynaklarına ulaşabilme ve yeniden dağıtım yapabilme yetkisi şeklinde yorumlayan bir görüş için bk: Tosun Arıcanlı, "19. Yüzyılda Anadolu'da Mülkiyet, Toprak ve Emek", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. 131-142.

⁷ 1858 Arazi Kanunnamesi'ni mevcut arazi rejimini bazı küçük değişikliklerle kurumsallaştıran muhafazakâr bir çaba olarak değerlendiren çalışmalar için bk: Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1980, s. 372; Halil İnalıcık, Donald Quataert, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire: 1300-1600*, C.1, Cambridge, New York, Cambridge University Press, 1997, s. 856-861; Haim Gerber, *The Social Origins of the Modern Middle East*, Boulder, CO and London, Lynne Rienner and Mansell, 1987, s. 69; Macit M. Kenanoğlu, *1858 Osmanlı Arazi Kanunnâmesinin Osmanlı Siyasal ve Toplumsal Yapısı Üzerindeki Etkileri 1858-1867*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 116.

⁸ Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni*, s. 67-68.

⁹ Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni*, s. 45-53.

¹⁰ Hacı Mehmet Günay, "Metrûk", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi* (DİA), Türkiye Diyanet Vakfı

Yayınları, İstanbul 2004, C. 29, s. 416; Hacı Mehmet Günay, *İslâm Hukukunda Kamu Malları*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, s. 83.

¹¹ Ebül'ulâ Mardin, *Ahkâm-ı Arâzi*, Maarif Matbaası, 1339, s. 312.

¹² Halis Eşref, *Şerh-i Kanûn-i Arâzi*, Yuvanaki Panayotidis Matbaası, 1315, s. 23.

¹³ Çağdaş Osmanlı hukukçularından ve Arazi Kanunnâmesi'nin şârihlerinden Halis Eşref söz konusu alt türleri şöyle sıralar: 1. Makâ'idü'l-esvâk, 2. Efniyetü's-şüvârâ, 3. Harîmü'l-emsâr, 4. Menâzilü'l-esfâr. Bu alanlardan ilki sokakta oturacak mahallere, ikincisi caddelerde boş bırakılan yerlere, üçüncüsü kervan ve misafir gibi taşradan gelenlerin girebilmesine mahsus olan mahallere ve dördüncüsü yolculara mahsus olmak üzere terk olunan konak yerlerine tesmiye edilirdi. Halis Eşref, *Şerh-i Kanûn-i Arâzi*, s. 24.

¹⁴ Ebül'ulâ Mardin, *Ahkâm-ı Arâzi*, s. 312.

¹⁵ Ali Haydar, *Şerh-i Cedîd-i Kanûn-i Arâzi*, Asadoryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1321, s. 430; Halil Cemaleddin, *Telhîs-i Ahkâm-ı Arâzi*, Hukuk Matbaası, 1329, s. 484.

¹⁶ Halis Eşref, s. 538; Ebül'ulâ Mardin, *Toprak Hukuku Dersleri*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1947, s. 79-80; Bülent Köprülü, *Toprak Hukuku*, İsmail Akgün Matbaası, 1958, s. 81.

düzenleme yapılmadıkça arttırılamaz veya azaltılamazdı.¹⁷ Resme tabi olan bir diğer ortak arazi türü hususî metrûk arazi kategorisinde bulunan yaylak ve kışlaklardı. Rüsûm-ı yaylâkiyye ve kışlâkiyye namıyla nisbî olarak alınan bu verginin istifası da verginin Defterhâne’de kayıtlı bulunmasına bağlıydı.¹⁸ Eğer böyle bir kayıt yoksa ahali intifaları karşılığında bir bedel ödemezdiler. Yaylak ve kışlakları diğer metrûk arazi türlerinden ayıran bir özellik daha vardı. Yaylak ve kışlaklar ahalinin tümünün rızaları ile ziraat edildiğinde yaylak ve kışlak resmi kendilerinden sakıt olur, böyle bir durumda yalnızca hâsıllardan öşür alınır.¹⁹ Bununla birlikte yaylak ve kışlağın bu şekilde amacı dışında kullanımı araziye metrûk statüsünden çıkarmazdı.

Arazi Kanunnâmesi harman yeri, mera, baltalık ve yaylak-kışlaklar gibi hususî metrûk arazilerin mevkilerini belirlemede kullanılacak hükümler vazetmemişti. Bununla birlikte mevat arazi türünü açıklayan yüz üçüncü maddesi metrûk arazilerin konumları hakkında bazı çıkarımlarda bulunmaya imkân tanımaktaydı. İlgili madde mevat arazilerin başlangıcını yerleşim yerlerinin kenarından bağırarak gür sesli bir adamın sesinin ulaşamayacağı nokta olarak tarif etmişti.²⁰ Bir diğer kayıt söz konusu arazinin köy ve

¹⁷ Âtîf Bey, *Arâzî Kanunnâme-i Hümayûnu Şerhi*, Mahmud Bey Matbaası, 1319, s. 313; Ebül’ulâ Mardin, *Ahkâm-ı Arâzî*, s. 325. Ebül’ulâ Mardin *Ahkâm-ı Arâzî*’de (s. 325) vergiye tabi olan pazar ve panayır yerlerini hükmen metrûk olarak nitelemektedir. Hüseyin Hüsnü ise *Arâzî Kanunnâmesi Şerhi*’nde (s. 95) bu arazilerin mîrinin *mu’addün lil-istiğlâl* (kiraya vermek üzere i’dâd ve tayin edilmiş şey, Mecelle m. 417) arazisi olduğunu, ahalinin hak ve taallukunun olmadığını ve arazi-i metrûke hükmünde olarak onun gibi terk olduğunu belirtir.

¹⁸ Halis Eşref, s. 215-16; Halil Cemaleddin, s. 483. Halis Eşref (s. 215) yaylak ve kışlakların mîrinin *mu’addün lil-istiğlâl arâzîsi* olarak görüldüğüne işaret ederek resme tabiyetlerinin onları metrûk arazi statüsünden çıkartmayacağını belirtir. Hüseyin Hüsnü de yaylak ve kışlakları pazar ve panayır yerlerinde olduğu gibi *“mîrinin mu’addün lil-istiğlâl arâzîsi”* olarak tanımlar. Hüseyin Hüsnü, *Arâzî Kanunnâmesi Şerhi*, İkdâm Matbaası, 1324, s. 201.

¹⁹ Âtîf Bey, s. 325.

²⁰ Ebül’ulâ Mardin’e göre sesteki maksat nefse meşakkat vermeyecek derecede bağırmaaktır. Örneğin alelade bir ezan sesi kafidir. Kişinin yüksek bir yere çıkması da gerekmez. Ebül’ulâ Mardin, *Ahkâm-ı Arâzî*, s. 334. Halis Eşref ise mesafenin tespiti için yüz üçüncü maddede *“cehîrî ş-savî”* olarak tarif edilen sesi gür bir kimsenin *“aksâ-yı ‘umrandan”* yani yerleşim yerinin en kenarındaki hanelerden gücünün yettiği kadar yüksek sesle bağırması gerektiğini söyler. Halis Eşref, s. 111. Yüz üçüncü maddenin mevat arazi tarifi Hanefî mezhep fihhının teşekkül ve tedvininde büyük rol oynayan iki büyük âlimden biri olan Ebü Yûsuf’un görüşü üzerine bina edilmiştir. Ebü Yûsuf’a göre mevat arazide *“medâr-ı hükm”* umrandan uzaklıktır. Umrana yakın olan mahaller sahipsiz olsa dahî ihyâ olunamaz. *“İmâmeyn”*den diğeri olan İmam Muhammed’e göre ise *“medâr-ı hükm”* arazinin intifaya konu olmamasıdır. Gerek umrana yakın gerek uzak olsun ahalinin intifa ettiği alanlar mevat arazi sayılmazlar. Halil Cemaleddin, s. 73.

kasaba ahalilerine tahsis edilmiş olmamasıydı. Aslında görünüşte bu iki kayıt arasında zorunlu bir münasebet yoktu, ancak yüz üçüncü madde daha sonra tedvin edilecek olan ve mevat arazilerle ilgili hükümleri de barındıran Mecelle ile birlikte düşünüldüğünde söz konusu bağlantının izlerinin mevcut olduğu görülmekteydi. Mecelle’nin 1270’inci maddesine göre mevat arazinin özelliklerinden biri aksâ-yı umrana, yani yerleşim yerlerinin sınırlarına uzak olmasıydı. Bir sonraki madde ise metrûk arazileri tarif etmekteydi ve umrana yakınlık bu arazilerin ayırt edici özelliği olarak öne çıkarılmaktaydı.

Mevat ve metrûke topraklar ile yerleşim yerleri arasındaki mesafe Arazi Kanunnâmesi ya da Mecelle’de bugünkü anlamda bir uzaklık birimi ile tarif edilmemiş olsa da çağdaş Osmanlı hukukçuları meseleyi açıklarken daha objektif ölçütler kullanmıştı. Halil Cemâleddin yerleşim yerlerinin sınırları ile mevat araziler arasındaki uzaklığı yarım saatlik bir mesafe olarak tarif etmekteydi ki söz konusu mesafe bir buçuk mil yani altı bin adıma tekabül etmekteydi.²¹ Ebül’ulâ Mardin de aradaki mesafeyi aynı şekilde tarif etmişti.²² Yerleşim yerlerinin sınırları ile mevat arazi arasında bulunan alanlara gelince, *“oradaki araziye civar ahalinin ihtiyacı ... [olduğundan] arâzî-i metrûke i’dâdına dâhil olunmaları nokta-i nazarı takib olunmuştur.”*²³ İhtiyaç ve tahsis arasındaki bağlantı Arazi Kanunnâmesi şârihlerinden Hüseyin Hüsnü’nün de vurguladığı bir husustur. Hüsnü Bey metrûk arazilerin yerleşim yerlerinin ne kadar uzağında olabileceği konusunda objektif bir ölçü kullanmamış, mesafe konusunu Mecelle’nin 1270’inci maddesine atıf yapmakla yetinmişti. Bununla birlikte metrûk arazilerle ilgili ahkâmı sıralarken ihtiyaç meselesine açıkça değinmişti: *“ahâlînin muhtâc olub müstağnî olamayacağı bu misillü arâzî kimseye verilemez ve bir gûna resim dahî alınmaz.”*²⁴

Arazi Kanunnâmesi’nde müştereken kullanılan ormanlar farklı bölümlerde ele alınmıştı. Kanunnâmenin ikinci bâbının ilk faslı *metrûk* araziler hakkında olup toplam on iki maddeyi içermekteydi. Bölümde ele alınan ilk *metrûk* arazi türü köy ve kasabalara tahsis edilmiş olan baltalıklardı. Bölümü başlatan doksan birinci madde baltalıkları tahsisin yapıldığı yerleşim

²¹ Halil Cemaleddin, s. 71.

²² Ebül’ulâ Mardin, *Ahkâm-ı Arâzî*, s. 334. Meraların yerleşim yerlerine uzaklığını bir buçuk mülle sınırlandıran klasik dönem Osmanlı kanunnameleri hatıra getirildiğinde söz konusu mesafenin kadim hukuktan neşet etmiş olduğu açıktır.

²³ Ebül’ulâ Mardin, *Ahkâm-ı Arâzî*, s. 334.

²⁴ Hüseyin Hüsnü, *Arâzî Kanunnâmesi Şerhi*, İkdâm Matbaası, 1324, s. 193.

yerine mahsus *koru* ve *ormanlar* olarak tanımlamıştı.²⁵ Aslında baltalık, kuru ve orman tabirlerinin gerek resmi makamlar gerekse halk tarafından birbiri yerine kullanılmasına sıkça rastlanırdı. Örneğin çiftliklere bağlı olarak tapu ile tasarruf olunan bazı korular halk arasında “çiftlik baltalığı” olarak adlandırılır ya da köylere tahsis edilmiş olan ormanlık alanlara “köy korusu” ve “köy ormanı” ya da “köy çırpılığı” dendiği olurdu.²⁶ Ancak mezkur maddeden anlaşılacağı üzere bu konuda farklı kullanımlar muteber tutulmamış, baltalık tabiri belirli bir orman türünü, diğer adlandırmaları dışarıda bırakacak şekilde, özellikle seçilmişti. Bir sonraki madde eski hukukun bir devamı ve tekidi olarak baltalıkların şahsi korulara dönüştürülmesini kesinlikle yasaklamaktaydı.²⁷

Baltalıklar muayyen bir topluluğa tahsis edilmiş kaynaklar olduğundan harici kullanıma kapalıydı. İntifa, metrük arazilerin bedelsiz olarak tahsis edilmesi prensibine bağlı olarak resme tabi değildi. Bununla birlikte her iki madde ne intifa usullerini ne de harici kullanım durumunda uygulanacak prosedürü detaylandırmamıştı. Ancak kanunnâmenin metrük arazilerle ilgili yeni hükümler vazetmekten ziyade mevcut kullanım pratiklerini tedvin ettiği göz önünde bulundurulursa bu anlaşılır bir durumdu. Baltalıklarla ilgili yeni düzenlemelerin yapılması için modern ve bilimsel ormancılığın Osmanlı yönetici elitleri nezdindeki öneminin biraz daha artmasını beklemek gerekecekti.

Baltalıklarla ilgili bir sonraki düzenleme Arazi Kanunnâmesi'nin mevcut hükümlerini teyit etmekle birlikte intifa pratikleri konusunda hem bir takım yeni hükümler vazeden hem de müstakbel düzenlemeleri haber veren 1870 Orman Nizamnâmesi ile yapıldı. Orman Nizamnâmesi, Arazi Kanunnâmesi'nde olduğu gibi, temelde ortak kullanıma konu olan kaynakları düzenleme ihtiyacından neşet etmiş bir kanun metni değildi, ancak Arazi Kanunnâmesi'ne benzer bir şekilde müştereken kullanılabilen bir kaynak türünün, yani ormanların idare ve kullanım pratiklerini düzenleyen bölümler de içermekteydi. 1870 Orman Nizamnâmesi getirmiş olduğu yeni tasnif sistemiyle ormanları devlete, vakıflara, şahıslara ve belirli bir gruba ait olmak üzere dörde ayırmıştı.²⁸ Son gruptaki ormanlar bir köy veya kasaba halkına

²⁵ Kanunnâme-i Arâzî, m. 91. 1858 Arazi Kanunnâmesi'nin Latinize edilmiş versiyonu için bkz: Abdullah Sivridağ vd., *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2014, s. 121.

²⁶ Halis Eşref, *Şerh-i Kanûn-i Arâzî*, Yuvanaki Panayotidis Matbaası, 1315, s. 528-529.

²⁷ Kanunnâme-i Arâzî, m. 92, *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu*, s. 121.

²⁸ *Düstür*, I. Tertib, 2, s. 404. Ormanların kaba bir tasnifi aslında daha erken bir tarihte yönetici

tahsis olunmuş baltalıklardı. Ne var ki imparatorlukta müşterek kullanıma konu olan tek orman grubu baltalıklar değildi. Nizamname ile devlet ormanları grubuna dahil edilen *cibâl-i mübâha* ormanları ya da bizzat *mîrî* ormanları ortak kullanımın farklı türlerine konu olabilmekteydi.

Baltalıklar Orman Nizamnâmesi'nin üçüncü kısmında, yirmi bir ilâ yirmi altıncı maddeler arasında ele alınmıştı. İlk dört madde Arazi Kanunnâmesi'nde tedvin edilmiş olan hükümlerin tekrarıydı ibaretti.²⁹ Yirmi beşinci madde ise Arazi Kanunnâmesi'nin ticarete yönelik kesimler konusunda bıraktığı boşluğu net bir şekilde doldurmuş, ticarî ürünlerin öşre tabi olduğunu hatırlatmıştı.³⁰ Bir sonraki madde *muhassasunileyh*³¹e tanınan intifa ayrıcalığını aynı zamanda bir vazifeye dönüştürmüş, harici kullanımı engelleme ve kaynağı koruma görevini kendilerine tevdi etmişti. Bu görevin icrası ise zabıta memurları ve muhtarların sorumluluğuna bırakılmıştı.³²

elitlerin zihninde yer bulmuştu. 1858 yılı başlarında “*diyâr-ı ecnebiyeye*” kereste satışı yasağı dolayısıyla Avusturya sefareti ile yaşanan bir anlaşmazlıkta sefarette bir müzekkere yazılmıştı. Müzekkerede ormanlar şu şekilde tasnif edilmişti: “*memâlik-i mahrûse-i şâhânedede olan ormanlar üç nev' olub biri yalnız mîrîye yani devlete 'âid ve diğeri yine devlete 'âid ise de civâr bulunan kazâ ve karye ahâlileri mücerred bir intifâ' etmek ve hâsıl edecekleri kereste ve hatabı yine derûn-i memâlik-i mahrûse-i şâhânedede sarf ve fûruht etmek üzere ahâli tarafından kesilmekte olan ve üçüncü dahî bazı ashâb uhdelinde bulunan ormanlar olmasıyla ...*”. BOA, HR.MKT 329-16, s. 5 / M. 7 Ocak 1858. Açıklamada ahâlinin intifasına tahsis edilmiş olan ormanların da devlet ormanı olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir.

²⁹ “21. Madde: Kasabât ve kurâ baltalıkları kadîmden bir karye veyahut kasabaya ihtitâben ve intifâ'an tahsis edilmiş olan kuru ve ormanlardır. 22. Madde: Her kasaba ve karyenin baltalığı ol kasaba ve karyenin ahâlisine mahsûs olub bunların eşcârını kat' etmek hususunda ve ahvâl-i sâire-i intifâ'iyesinde arazi kanunnâme-i hümâyûnunun doksan bir ve doksan ikinci maddelerinin hükmü mücebince her kasaba ve karye ahâlisinin muayyen olan salâhiyetine diğeri karye ve kasaba halkının müdâhalesi memnû'dur. 23. Madde: Kasabat ve kura baltalıklarının gerek araziye tab'iyetle ve gerek yalnız eşcâr itibâriyle şahs-ı mahsûs tarafından tasarrufu memnû'iyet-i kanuniye tahtındadır. 24. Madde: Minelkadîm ahâliye tahsis ve terk olunmuş olan kuru ve ormanlara müteallik davalarda arazi kanunun yüz ikinci maddesi mücebince mürûr-ı zamana itibar olunmaz.” *Düstür*, I. Tertib, 2, s. 408-409.

³⁰ “25. Madde: her kasaba ve karye ahâlisini heyet-i mecmûası kendi kasaba ve karyelerine mahsûs olan baltalıktan müştereken ve münferiden istifade ederler şu kadar ki baltalıklarda ticaret için kat olunan keresteden muâmelat-ı meriyyesine tevfikân kemâkân öşür alınacaktır”. *Düstür*, I. Tertib, 2, s. 409.

³¹ Lehine tahsis yapılan kimse. 1858 Arazi Kanunnâmesi şerhlerinde sıkça geçen bu kavram belirli bir kaynaktan müştereken istifade etme hakkına sahip olan kimseleri nitelendirmektedir. Bkz: Ali Haydar, s. 430; Halil Cemaleddin, s. 484; Halis Eşref, s. 521-523, 553.

³² “26. Madde: Her kasaba ve karye ahâlisi kendi baltalıklarından gerek odun ve kömür olmağa sâlih olan ağaçları ve gerek kerestelik eşcârî âhar kasaba ve karye ahâlisine kesdirmemeğe ve kömür imal olunacak mahalleri tayin ile ormanı harabdan vikâye etmeğe mecbur ve zabıta memurlarıyla muhtarlar bu muhafazayı icra ettirmeye memurdurlar.” *Düstür*, I. Tertib, 2, s. 409.

1870 Orman Nizamnâmesi kaynaklarını daha rasyonel ve efektif bir biçimde yönetmeyi amaçlayan modern devlet politikaları doğrultusunda hazırlanmıştı. Aslında söz konusu anlayışın izleri yirmi yıl öncesine kadar uzanmaktaydı. 1851 yılında imparatorluğun orman zenginliğinin araştırılması konusunda bir tahrir işine girilmişti.³³ *İsti'lâmnâme-i umûmî* adıyla bilinen bu sayımda tespiti yapılacak hususlar maddeler halinde belirlenmişti ve bunlardan biri de “*karyelere mahsus ormanlar[a] ahali[nin] neye mebnî muhtâc*” olduğu ve intifalarının niteliğinin hakkındaydı.³⁴ On yıl sonra devlete ait ormanların idaresine ilişkin altmış sekiz maddelik bir nizamnâme yayınlandı.³⁵ Nizamnâmenin başlığında baltalıklar ile *cibâl-i mübâha* gibi ortaklaşa kullanılan orman gruplarının dışarıda tutulduğu açıkça ifade edilmekteydi, ancak nizamnâme *mîrî* ormanlarında hayvan otlatmanın ya da ormanın ağaç ve otlarından yararlanmanın hangi kurallar dahilinde yapılacağına dair içerdiği hükümlerle müşterek kullanımın devlet ormanlarında da cari olduğunu onaylamaktaydı.

1870 Orman Nizamnâmesi köy ve kasabalara tahsis edilmiş olan baltalıklarla ilgili intifa pratiklerine bir parça açıklık getirmişti, ancak böyle bir kaynağı olmayan köylülerin hane içi ihtiyaçlarını nasıl temin edecekleri meselesini yeterince aydınlatmadığı gibi geçimlerini ormancılıktan kazanan ahalinin baltalarını da havada bırakmıştı. Üstelik sınırları şimdiye kadar belirlenmemiş bir intifa şekline konu olan *cibâli-i mübaha* ormanlarının da artık devlet ormanları şeklinde muamele göreceği durumu köylüler açısından daha da karmaşık ve sorunlu hale getirmişti. Nizamnâmenin beşinci maddesine göre köylü ticari amaçlar dışında devlet ormanlarından bedelsiz olarak yararlanmaya devam edebilecekti, ancak söz konusu intifanın nasıl, ne zaman ve hangi şartlar altında gerçekleşebileceği hakkında bir kural vazedilmemişti. Beşinci madde köy pazarında satılmak üzere yapılan kesimleri de vergiden muaf tutmaktaydı, bununla birlikte söz konusu ticaretin ayrıntıları gelecekte ilan edilecek özel bir talimata havale edilmişti. 18 Mayıs 1871 tarihinde yürürlüğe giren talimat devlet ormanlarının hane içi ve ticarî

amaçlarla kullanımını meselesini ayrıntılı olarak açıklamaktaydı.³⁶

Talimat, baltalığı olmayan köylülerin taleplerini yetkili mercilere nasıl ulaştıracaklarını düzenlemekle işe başlamıştı. Birinci faslın ilk maddesinde yer alan usule göre köy ihtiyar meclisleri her sene Mart ayından önce ahalinin zaruri ihtiyaçları³⁷ için *mîrî* ormanlarından talep edecekleri kereste, odun ve kömürün miktarını gösteren bir belgeyi bağlı buldukları kazanın orman memuruna iletceklerdi. İkinci madde orman memurlarını belgenin sıhhati ve köylülerin ihtiyaçlarının gerçeğe uygun olup olmadığını soruşturmakla görevlendirmekteydi. Memurların bir sonraki görevleri kesilecek ağaçların damgalanması ile kesim yapılacak ve kömür imal edilecek alanın belirlenmesiydi. Dördüncü madde kesim ve nakil işlemlerinin belirlenen süreler içinde yapılmasına ihtimam gösterilmesini istemekteydi. Devam eden dört madde ağaçların kesimi ve teslimi sonrasında uygulanacak resmî muamelatı açıklamaktaydı. Talimatta ahalinin orman ürünlerine olan ihtiyacını acil bir şekilde arttıracak yangın ve sel gibi durumlar da düşünülmüştü. Buna göre bu gibi olağanüstü hallerde belirlenen sürelere bakılmayarak ormandan odun ve kereste tedarik edilebilecekti.

İkinci fasıl ticari amaca yönelik kesim faaliyetlerini düzenlemekteydi. Bölümde öncelikle bu işe mezun olan grubun özellikleri sayılmıştı. Buna göre *mîrî* ormanlarından ticarî amaçla kesim yapabilecek kimselerin a.) *mîrî* ormanları dahilinde veya bu ormanlara bir iki saat mesafede ikamet etmeleri, b.) köylerine ait mevcut bir baltalığın olmaması ve c.) *hatab ve kömür kat*, *ve imal ve nakl ve fûruhtuyla taayyüş edegelmeleri* gerekmemekteydi. Devamında söz konusu grubun *ticaret-i mahsûsalarını* sürdürebilmek için uymaları gereken esaslar açıklanmaktaydı. Sayılan özelliklere sahip köy ahali her sene Mart ayından evvel köyün nüfusu, sene içinde kesilecek ağaçların cins ve miktarı, nakil işlemlerinde kullanılacak olan hayvan ve araba sayısı ile satışın yapılacağı pazar yerinin ismi gibi bilgileri içeren bir dilekçe ile bağlı buldukları mutasarrıflığa başvuracaklardı. Verilen dilekçeler orman müfettişinin de katılımı ile livâ meclisinde incelendikten sonra valiye arz

³³ Selçuk Dursun, *Forest and the State: History of Forestry and Forest Administration in the Ottoman Empire*, (Doktora Tezi), Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 156-163.

³⁴ *A.MKT.NZD 37-95/s. 3, H. 27 Şaban 1267 / M. 27 Haziran 1851.*

³⁵ “Devlete Ait Ormanlar Yani Eşhâs Uhdesinde Olan ve Kasabât ve Kurâyâ Mahsûs Bulunan Korular ve Baltalıklar İle Ahâlinin Muhtâc Olduğu Cibâli Mübâhadan Maadâ Olan Mîrî Ormanlar Hakkında 68 Maddelik Nizamnâme Lâyihası”, Halil Kutluk, *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar*, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü, 1948, s. 186-195.

³⁶ “Orman Nizamnâmesinin Beşinci Maddesi Hükmünce Ahâlî-i Kurâyâ Meccânen Verilmesi Lâzım Gelen Kereste ve Hatab ve Kömürün Süret-i İ'tâsı Hakkında Talimât”, *Düstür*, 1. Tertib, 3, s. 285.

³⁷ Söz konusu zarurî ihtiyaçlar Orman Nizamnâmesi'nin beşinci maddesinde şöyle sıralanmıştı: “Ahâlî-i kurâ süknâlarıyla anbar ve ağıl misillü muhtac oldukları ebniyyeyi ta'mîr ve müceddeden inşâ etmek ve araba ve edevât-ı zirâ'at i'mâl eylemek ve ihtiyâcât-ı beytiyeleri mertebesinde kömür yapmak ve odun olmak için mîrî ormanlarından meccânen kereste ve eşcâr kesecek”. *Düstür*, 1. Tertib, 2, s. 404.

olunarak vilâyet sermüfettişinin görüş ve bilgilerini içerecek şekilde kabul veya red olunacaktı. Taleplerin kabul olunması durumunda uygulanacak resmî muamelat ise kesilecek ağaçların damgalanması ve kesim sonrasında yapılacak kayıt işlemleri hakkında olup evvelki süreç kadar karmaşık değildi. Talimatın son maddesi büyük ölçekli ticaret için yapılacak olan kesimleri ise Orman Nizamnâmesi'nin ilgili maddelerine havale etmişti.

Ticarete yönelik ağaç kesiminin vergilendirilmesi meselesi yaklaşık üç yıl sonra Şûrâ-yı Devlet'e bağlı Tanzimat Dairesi'nde ayrıntılı bir şekilde tartışılacaktı. 1874 yılının 23 Şubat'ında daire, Orman Nezâreti bünyesinde oluşturulan bir komisyonun hazırlamış olduğu bir mazbatayı mütalaa etmekteydi. Komisyon *mîrî* ormanları ve baltalıklardan yapılan usulsüz kesimi önlemeye yönelik çareler aramaktaydı. Edinilen bilgilere göre orman civarında meskun ahali, ki *mîrî* ormanlarının çoğunun içinde veya yakınlarında köyler bulunmaktaydı, tüccar ile gizlice anlaşarak gerek *mîrî* ormanlarından gerekse baltalıklardan büyük çaplı kesimler yapmaktaydı. Ormanların "*az bir vakitte harâb olmasına*" sebebiyet verecek bu suistimalin sebebi komisyona göre Orman Nizamnâmesi'nin ahaliye küçük çaplı ticarete yönelik kesim serbestiyeti veren beşinci maddesiydi. Komisyon suistimali önlemek üzere üç çözüm yolu önermişti. Birinci olarak baltalıklardan ticarete yönelik yapılan tüm kesimler vergilendirilmeliydi. İkinci olarak müfettiş, kolcu ve korucu gibi memur sayısı arttırılmıyordu. Son olarak çapı ve varış noktası fark etmeksizin ticarete yönelik tüm kesimlerden her yüz kıyye odun için yirmi, kömürden ise yüz kıyyede kırk para resim alınmalıydı. Komisyon şahıslara ait ormanların da düzenleme kapsamına alınmasını istemişti. Hali hazırda şahıs ormanlarından farklı adlarla vergi alınıyor olmakta ise de bunların kapsam dışı bırakılması tahribata yol açacağından şahıs ormanlarının da aynı oranlarda vergiye tabi tutulmasını önermişti.

Komisyonun ormanların *hüsn-i muhafazası* adına sunmuş olduğu çözüm önerileri bahsi geçen beşinci maddenin tadil edilmiş versiyonuyla birlikte müzakere olunmak üzere heyet-i umûmiyeye takdim edildi. Ancak bu öneriler komisyonun ittifakla almış olduğu bir karar değildi. Komisyon üyelerinden Cemil Paşa ile Serkiz ve Necib efendiler beşinci maddenin tadili için muhalif yönde oy kullanmışlardı. Bahsi geçen üyelere göre ticarete yönelik tüm kesimlerin vergiye tabi tutulması geçimlerini orman ürünlerinin satışından sağlayan kimseleri mağdur edeceği gibi temel ihtiyaç maddelerinden olan odun ve kömürde fiyat artışına ve dolayısıyla vurgunculara fırsat verilmesine sebep olacaktı. Şahsi ormanların vergilendirilmesine gelince, bu yönde bir uygulama

mutasarrıfların tasarruf haklarını ihlal edeceğinden ayrıca sakıncalıydı. Muhalif üyeler çekincelerini 24 Şubat günü toplanan heyet-i umûmiyede de dile getirdiler, ancak heyet beşinci maddenin "*her karyenin mensup olduğu pazar yerine ahalinin götürecekları odun ve kömürün* [vergidin] *muafiyetine dair bulunan fıkra-i ahîresinin hazf olunmuş* [çıkarılmış] *olan nüshasını müttehiden*" kabul etti. Bununla birlikte heyet, ev ve zirâî ihtiyaçlara yönelik kesimlerden vergi talep edilmemesine "*itinâ kılınmasını*" da vurgulamıştı. Tadil edilen maddenin bir sonraki durağı encümen-i hass-ı meşveretti. Kuruma göre yapılması önerilen değişikliğe "*hiçbir diyecek yoktu*". Medeni tüm devletler ormanları en büyük servet kaynağı olarak görüyordu ve "*Allah'a şükür*" memleketleri bu kaynağa fazlasıyla sahipti. Hal böyleyken ormanları korumamak ve imar etmemek düşünülemezdi, ancak düşünülmesi gereken bir de "*ahali*" vardı. Heyete göre düzenlemede odun ve kömürün naklolunacağı pazarların uzak ve yakın olarak ayrılmaması ahali için zorlu ve sıkıntılı durumlara sebep olacaktı. Bu nedenle söz konusu verginin yalnızca "*mahrec olan iskelelere hasrı*" daha uygun görüldü. Ancak bu gibi yerler zaten belediye dairelerince vergilendirildiğinden "*onun dahi affı*" kararlaştırıldı. Komisyonun yeni memur alımına yönelik önerisi ise mevcut memur sayısının şimdilik yeterli olması nedeniyle kabul edilmedi. Son olarak heyetin 11 Mart tarihli söz konusu görüşlerinin Bâbîâli'ye gönderilmesine *müttehiden* karar verildi.³⁸

Baltalıklar, küçük çaplı ticarete yönelik kesimlerin vergilendirilmesi önerisinden kurtulmuş olarak bir yıl sonra tekrar merkezî idarenin gündemine girdi. Bu kez konu *muhasasunileyhin* dışında kesim yapanların akıbetleri idi. Mecelle Cemiyeti 1875 yılı sonlarında Şûrâ-yı Devlet bünyesindeki Tanzimat Dairesi'ne bir müzekkere göndermişti. Müzekkere ahali arasında mukateleye varan baltalık anlaşmazlıklarının nasıl çözüleceği hakkında olup Arazi Kanunnâmesi'ndeki mevcut hukuki boşluğun doldurulmasını talep etmekteydi. Cemiyet aslında bir çözüm yolu da önermiş, *mîrî* arazide ve tapuyla tasarruf olan korularda cari hükümlerin baltalıklara da şümûlünü önermişti. Söz konusu uygulamaya göre bir kimse *mîrî* arazilerde kendiliğinden biten ya da tapulu korularda yetişen ağaçları haksız yere kestiğinde ağaçların kıymeti miktarınca bir tazminat ödemeye mahkum edilirdi. *Mîrî* arazide, arazinin çıplak mülkiyeti beytûlmâle ait olduğundan tazmin hakkı devletindi. Tapulu korularda ise bu hak arazi mutasarrıflarına bırakılmıştı. Baltalıklara gelince, bunların menfaati tahsisin yapıldığı köy ahalisine ait olduğundan şahıslara

³⁸ BOA, İ.MMS 48-2056, H. 22 Muharrem 1291 / M. 11 Mart 1874.

ait korularda olduğu üzere tazmin hakkının *muhassasunileyhe* bırakılması icab ederdi. Cemiyet bu uygulamanın baltalıkların ahali tarafından korunmasına yönelik dikkati arttıracığı ve haksız kesimleri önleyeceği şeklinde iki olumlu sonucuna da dikkat çekmişti. Teklif 17 Aralık 1875 tarihinde toplanan Tanzimat Dairesi'nde kabul edilerek Arazi Kanunnâmesi'nin baltalıklarla ilgili doksan birinci maddesine tezyil olunmak üzere encümen-i mahsûs-ı meşverete havale edildi. 4 Nisan 1876 tarihinde burada hazırınca tasvip edilen teklif ertesi gün uygulamaya kondu.³⁹ Böylelikle baltalıklardan *muhassasunileyh* dışında kesim yapanlardan alınacak tazminatın *muhassasunileyh* arasında paylaşılması esas kabul edilmiş oldu.

Bu tarihten yalnızca iki ay önce baltalıklar ormanlar üzerinde hak iddia eden kimselerin ellerinde bulundurdukları belgelerle ilgili olarak bir kez daha merkezî idarenin gündemine girmişti. 19 Şubat 1876 tarihinde şahıs korularına ait tapu senetlerinin nasıl inceleneceği konusunda bir talimat yayınlanmıştı. Talimatın beşinci maddesi bir şekilde baltalıklara da değinmek zorunda kalmıştı. İlgili maddenin baltalık tarifi önceki düzenlemelerin tekrardan ibaretti, ancak baltalıkları ev ve ziraî aletler gibi zaruri ihtiyaçların teminine yeterli gelen kaynaklar olarak nitelendirerek tahsisin sınırlarını net bir şekilde çizmiş oluyordu. Maddenin devamında yetkililerden ahalinin sınır anlaşmazlıkları dolayısıyla yerel yöneticilerden temin ettikleri belgeleri bu mantıkla değerlendirmeleri istenmekteydi. Buna göre ihtiyaç fazlası alanın, ahali öyle iddia etse bile, baltalık olarak muamele görmesi mümkün olmayıp *cibâl-i mübâhadan* sayılması gerekecekti.⁴⁰ Bununla birlikte 1906 gibi geç bir tarihte bile ihtiyaç fazlası baltalığı bulunan köyler bulunmaktaydı. Örneğin odun ihtiyaçlarına fazlasıyla yetecek miktarda baltalığı bulunan Podgiran köyü baltalığının doğu bölümünü bir köy, kuzeydoğu bölümünü ise başka bir köyle paylaşmaktaydı.⁴¹

1870 Orman Nizamnâmesi devlet ormanlarından yararlanmanın bir diğer türü olan hayvan otlatma (*ra'y*) konusu da düzenlenmekteydi. Aslında *ra'y* kurallarını düzenleyen maddeler 1861 tarihli talimatta vazedilen hükümlerin tekrardan ibaretti.⁴² Orman Nizamnâmesi'nin on üç ila on

altıncı maddelerinde yer bulan hükümler köylü veya tüccarların, hayvanlarını devlet ormanlarında otlatmak istediklerinde uymaları gereken kuralları açıklamaktaydı. Öncelikle ağaç kesiminde olduğu gibi yetkililerin detaylı bir şekilde bilgilendirilmesi şarttı ve bu iş için muhtarlar aracı olarak seçilmişti. Muhtarlar on üçüncü ve devamındaki maddelerde beyan olunduğu üzere köylünün ormanda otlatmak istedikleri hayvanların cinsini ve sayısını gösteren bir defteri orman memurlarına iletilecek, daha sonra orman memurları hayvanatın ormanda kalacakları süreyi ve ne şekilde otlatılacağını tayin edeceklerdi. Köylüler tayin edilen hududun aşılması için sürülerini ormanda başıboş bırakmayacak ve her karye sürüsü için bir çoban tayin etmek zorunda olacaktı. On altıncı madde köy ahalisinden olmayıp dışarıdan gelen ve tüccar malı olan sürüler için uygulanacak mevzuatı açıklamaktaydı. Buna göre sürü sahibi hayvanlarını *mîrî* bir ormanda duraklatmak ve otlatmak istediğinde önce orman memurlarından ruhsat temin edecekti. Sürünün otlayacağı mahaller yine orman memurları tarafından tayin olunacaktı ancak tüccarın, köy ahalisinden farklı olarak *mîrî* ormanından yararlanması karşılıksız olmayacaktı. On altıncı madde "*eski muamelât ve nizâmât*"a gönderme yaparak bu gibi tüccardan resim alınacağını bildirmekteydi. Ne var ki gerek *ra'y* meselesi gerekse ormanlardan yararlanmanın diğer biçimleriyle ilgili hükümler tüm vilâyetlerde henüz uygulanmaya başlanmamıştı. Bu nedenle 1875 yılı Kasım'ında ormanları idare altına alınmayan vilâyetlere yönelik on maddelik bir talimat yayınlandı. 1875 talimatı, Orman Nizamnâmesi'nin

zımnen, 1870 Orman Nizamnâmesi'nin ise kısmen değinilen bir konu olarak hayvan otlatma meselesi 1845 yılı Temmuz'unda yayınlanan irâde ile bir nizama sokulmak istenmişti. Ancak söz konusu nizamname mera, yaylak-kışlak ve otlak gibi *metrûk ve mevat* arazi sınıfına giren arazilerden ziyade tapu ile tasarruf olunan ekili alanların korunmasını dert edinmişti. Nizamnamenin başlangıç kısmındaki açıklamada Anadolu ve Rumeli'nin birçok bölgesinde çobansız olarak otlatılan hayvan sürülerinin ekinlere zarar vermekte olduğu ve bu durumun hayvan sahipleri ile ahali arasında çeşitli anlaşmazlıklara neden olduğu bildirilmekteydi. Oldukça ayrıntılı bir şekilde hazırlanan on üç bentlik nizamname sürü sahiplerine çoban tutma zorunluluğu getirdiği gibi sürünün neden olacağı olası zararlardan da onları sorumlu tutmuştu. Çoban ve sürünün sayısı arasındaki dengenin belirlenmesi işi ise idarî meclislere ve ziraat müdürlerine bırakılmıştı. Nizamname ekili tarlaların hasat öncesinde veya sonrasında hayvan idhaliyle zarara uğratılmasını kesin bir dille yasaklamaktaydı ve mahsul kalktıktan sonra kadîmden hayvan otlatma hakkı bulunanlar konusunda sessiz kalmıştı. Vuku bulan zararların tazmini ve cezalandırılması konusunu ise zararın kasden mi kazâen mi vuku bulduğuna göre ayrılmıştı ve kasdî zararların sonuçları arasında yirmi dört saate kadar hapsedilme cezası dahi bulunmaktaydı. Üstelik gözetim altına alınma tehdidi yalnızca sürüden sorumlu olan kimseler için geçerli değildi, başıboş bulunan hayvanlar dahi bu iş için belirlenmiş özel alanlara "*vaz' ve habs*" edilecekti. Hayvanını "*tokad*" denilen gözetim alanlarından zorla çıkarmaya kalkışanları da hapis cezası bekliyor olacaktı. *BOA, C.IKTS* 25-1215 H. 5 Receb 1261 / M. 10 Temmuz 1845.

³⁹ *BOA, İ.MMS* 54-2406, H. 9 Rabiülevvel 1293 / M. 4 Nisan 1876.

⁴⁰ "Ormanların İddi'â-yı Tasarrufunda Bulunan Eşhâsın Hâmil Oldukları Senedâtı Mu'âyene Etmek Üzere Bazı Vilâyât ve Elviyeden Bu Def'a Teşekkül Etmiş Olan Komisyonların Mu'âmelât-ı Lâzimesi Hakkında Kaleme Alınan Talimât", *Düstür, I. Tertib*, 3, s. 300.

⁴¹ *BOA, TFR.I.SL* 97-9648, H. 29 Zilhicce 1323 / M. 24 Şubat 1906.

⁴² İlgili talimatın 33 ilâ 37'inci maddeleri için bkz.: Kutluk, s. 187. 1858 Arazi Kanunnâmesi'nde

bazı maddelerini detaylandırmakla birlikte köylünün devlet ormanlarındaki intifa haklarını sınırlayan bazı ilaveler de içermekteydi. Örneğin talimatın birinci maddesinde intifa haklarını daraltan ek hükümler bulunmaktaydı. İlgili maddeye göre köylü yakacak ihtiyaçlarını temin etmek için öncelikle orman içinde haliyle kalmış ağaç parçalarını veya kendiliğinden devrilmiş, kurumuş yahut çürümüş ağaçları kullanacak, sağlıklı ağaçları ancak bu tür ağaçlar olmadığı takdirde kesebileceklerdi. Altıncı madde ise hayvan otlatma konusunda sınırları daraltan bir hüküm vazetmişti. Buna göre on beş yaşını geçmemiş ağaçların bulunduğu ormanlarda hayvan otlatılması yasaklanmıştı.⁴³

Beş ay sonrasına tarihlenen bir başka talimat orman ürünlerinin vergilendirilmesi meselesini yeniden ele almaktaydı. 19 Nisan 1876 tarihli talimatın ilgili hükümleri Orman Nizamnamesi ve 1871 tarihli talimatın muhtasar bir tekrarıydı. Buna göre ormanlara mücavir bulunan köy ahalipleri hane içi ihtiyaçları için devlet ormanlarından bedelsiz yararlanmaya devam edebilecekleri gibi şehir ve kasaba halkının zaruri ihtiyaçlarını karşılamak üzere kendi araba ve hayvanlarıyla naklederek sattıkları orman ürünleri için de vergi ödemek zorunda olmayacaklardı. Ancak fabrika, taş ocağı ve buna muadil “*ziyâde ticaret veren*” mal sahiplerine ya da deniz ve nehir iskeleleri ile demiryolu mevkiilerinde sattıkları odun ve kömür için orman hakkı ve pul resmi ödemeye devam edeceklerdi.⁴⁴

Mîrî ormanları ve baltalıklardan müştereken yararlanma şekilleri 1858 Arazi Kanunnamesi ve 1870 Orman Nizamnamesi ile temel şeklini almakla birlikte devamındaki talimatlar intifa kurallarını daha ayrıntılı bir şekilde düzenlemek üzere hazırlanmıştı. Söz konusu hukukî düzenlemelerin tümü milli servet olarak görülmeye başlanan ve kanun koyucular nezdindeki önemi buna paralel olarak artan ormanların daha sıkı kurallar çerçevesinde idare edilmesi prensibine dayanmaktaydı. Bu durum zarurî ihtiyaçların temin edilmesi ya da ticarî kazanç elde edilmesine yönelik intifa biçimlerinin yanı sıra hayvan otlatma kurallarının evriminde de kendisini göstermekteydi.

⁴³ “Ormanları Taht-ı İdâre ve İnzibâta Alınmayan Vilâyâta Mahsûs Talimât”, *Düstur*, 1. Tertib, 3, s. 281-284.

⁴⁴ “Alel’umûm Ormanlardan Çıkarılan Kereste ve Hatab ve Kömürlerden Ahz ve İstifâ Kılınacak Rûsûmât ile Mukâbilinde Sarf Edilecek Tezâkir ve Pulların Envâ’ını ve Rûsûmâtın İstihsâl ve Tezâkirin İsti’ mâline ve Tetkik ve Kontrollerine Dâir Talimât”, *Düstur*, 1. Tertib, 3, s. 291.

II. *MÎRÎ* ORMANLARINDA MÜŞTEREK İNTİFAYA BİR ÖRNEK: HAYVAN OTLATMA (RA’Y) MESELESİ

Orman Nizamnamesi ve devamındaki talimatnâmeler müşterek kullanıma konu olan orman türleri üzerindeki intifa haklarını bilimsel esaslara uygun olarak düzenlemeye çalışsa da hukukî mevzuatın var olmuş ve var olacak tüm problemlere cevap vermesi her daim mümkün olmamaktaydı. Bu nedenle halihazırdaki boşlukların doldurulması için söz konusu problemlerin ortaya çıkmasını beklemek gerekiyordu. Örneğin aşiretlerin iskân edilmesinin ekonomik ve politik saiklerle hız kazandığı on dokuzuncu yüzyıl sonlarında hem hazineyi zarara uğratmayacak, hem ormanları koruyacak hem de ahaliyi memnun edecek formüller her zaman mevcut mevzuattan çıkarılamıyordu. Bazen mevzuatın kendisi uygulamada karmaşaya neden oluyor, merkezi yönetim ve yerel idarecilerin uzlaşmaya varması yıllar alıyordu. İntifa hakkı sahipleri ise kendileri için en faydalı olacak kararın hangi taraftan çıkacağına bağlı olarak tavır alıyorlardı. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında yaşanan bir vaka hukukî mevzuattaki boşlukların nasıl doldurulduğunu anlamamıza yardımcı olduğu gibi mevzuatın uygulanması konusunda merkezî ve yerel idarenin takındığı tutumu da ortaya koymaktaydı.

Mâliye, Dâhiliye, Orman ve Maadin ve Ziraat nezaretleri ve Şûrâ-yı Devlet gibi merkezî kurumlar ile Konya vilâyet meclisi gibi yerel temsilcilerin yer aldığı olayda taraflar devlet ormanlarında hayvan otlatan bölge aşiretlerinin yaylak ve kışlak resmini ödeyip ödemeyeceği konusunda kilitlenmişti. Yaklaşık on beş yıllık bir süreyi kapsayan ve nedenleri daha sonra açıklanacak olan anlaşmazlık Konya vilâyet meclisinin 1884 yılı sonbaharında Mâliye Nezâreti’ne yazarak Hamid sancağında meskûn Saçıkaralı aşiretinin söz konusu vergiden muaf tutulmasını istemesiyle başlamıştı. Nezaret 23 Ekim’de gönderdiği cevapta meclis yöneticilerine Orman Nizamnamesi’nin konuyla ilgili maddelerini hatırlatarak talebi reddetmişti. Yaklaşık yirmi gün sonra Konya vilâyet muhasebesine gönderilen bir başka talimat benzer bir talebin üç yıldan beri Teke sancağında meskun Sarıkeçili ve sair aşiretler için de yapıldığını ifade etmekteydi. Üstelik yerel yöneticiler nezaretten bir cevap alamadıkları için bu süre zarfında yaylak ve kışlak resmini toplamamışlardı. Mâliye Nezâreti vilâyet idare meclisine yazarak verginin toplanması konusunda harekete geçilmesini istedi. Ayrıca merkezden aksi yönde bir emir gelmediği sürece bir cevap gelmiş gibi davranılarak “*vâridâtın ahzedilmemesi*”nin nizamına uygun olmadığı da kendilerine hatırlatılmıştı. Vilâyet meclisi Aralık ayının ilk günü toplanarak Hamid, Teke ve Burdur mutasarrıflıklarına gerekli

yazıyı ilettiler.⁴⁵

Merkezî kurumlar ve yerel temsilciler aşiretlerin ne yapması gerektiğini görüşürsün sesleri olay boyunca yalnız bir kez duyulan aşiret üyeleri meramlarını yerel idareye bizzat iletme çabası içine girmişti. 19 Mart 1885 günü Çakal, Hacıabalı, Kanaslı, Tünkveşli, Sarıkeçili, Eskiborlu, Karahaslı, Çomanlı, Korşu, Bekçi Osman ve Saçıkara aşiretlerinin temsilcileri Konya vilâyet meclisi üyelerine hitaben dokunaklı bir telgraf göndermişlerdi. İfadelerine göre kendileri yerleşik ahaliden farksız olarak ziraatle meşgul olup üzerlerine düşen her nevi “*tekâlif-i emîriye*”yi ifa etmekte oldukları halde kışlak vergisi talebinde bulunan mültezimlerin “*insafsız hareketleri altında ezilmekte*”lerdi. Geçim kaynaklarını “*üç beş deve sırtında*” yük taşımak, hayvancılık ve ziraat olarak sıralayan aşiretler söz konusu vergiyi ödeyebilmek için geçim vasıtaları olan “*nesneleri*” satmak zorunda kalmaktalardı. Ayrıca *mîrî* ormanlarından “*istifâde etmedikleri*” gibi yaylaya çıktıklarında da kendi tasarruflarında olan arazilerde oturmaktaydılar. Aşiretler son olarak “*orman memurları tarafından indî ve keyfî olarak vaz*” edildiğini ifade ettikleri söz konusu verginin istihsaline devam olunması halinde olacaklara karşı yetkilileri uyarıyordu. İfadelerine göre böyle bir durum halinde “*her biri bir tarafa çekilüb gitmek*” zorunda kalacaktı.⁴⁶

Aşiret vekilleri taleplerini böylece iletikten sonra sahne gerisine geri çekilmişlerdi. Bu arada merkezî yönetim ve yerel idareciler arasında yazışma trafiği yeniden başladı. 1885 yılı Ağustos ayının ilk günü Şûrâ-yı Devlet de meseleye dahil olarak *mîrî* ormanları civarında bulunan aşiretlerden yaylak-kışlak vergisinin alınmamasına hükmetti.⁴⁷ Ancak söz konusu muafiyet *mîrî* ormanların dışında hayvanlarını otlatacak merası bulunmayıp, ormana hemcivar olan ahaliye hasredilmişti. Ormana uzak ve merası bulunan ahaliden teamülüne göre vergi alınmaya devam edilecekti. Nüfus ve emlak sayımına

⁴⁵ BOA, ŞD 1739-1, s. 1, M. 12 Safer 1302 / M. 1 Aralık 1884.

⁴⁶ BOA, ŞD 1739-1, s. 5, H. 2 Cemazeyilahir 1302 / M. 19 Mart 1885. Benzer bir talep bu tarihten çok daha önceleri, 1851 yılı ilkbaharında Aksaray kazası ahali tarafından da yapılmış, “*kışlak rûsûmu vâridât-ı mukarraradan bulunduğu ve sâir mahallerde*” alınmaya devam edildiği gerekçesiyle reddedilmişti. BOA, A.MKT.DV 35-1, H. 17 Cemazeyilahir 1267 / M. 19 Nisan 1851.

⁴⁷ Aslında Şûrâ-yı Devlet meseleye daha evvel bir tarihte, 1884 sonbaharında dahil olmuştu. 19 Ekim 1884 tarihli bir belgede Aydın vilâyet meclisi iskân sürecini zora soktuğu ve iskânın faydalarının yaylak ve kışlak resminin kaldırılmasıyla hâsil olacağı gerekçesiyle mezkur resmin kaldırılmasını talep etmiş, gelen cevapta Orman Nizamnamesi’nin ilgili maddelerine atfen iskân edilen aşiretlerin de “*ifâ-yı rûsûma mecburiyetlerinin tabî olduğu*” bildirilmişti. BOA, ŞD 302-30; BOA, İ.ŞD 71-4162, H. 5 Muharrem 1302 / M. 25 Ekim 1884.

dahil edilmeyen seyyar aşiretler de benzer biçimde yaylak-kışlak resmine tabi olacaktı.⁴⁸ Şûrâ-yı Devlet’in kararı Eylül ayının son günü Dâhiliye Nezâreti vasıtasıyla Konya vilâyet meclisine iletildi. Dâhiliye Nezâreti göçebe aşiretlerin, temettü vergisinin alınmasını gerektirecek bir ticaretle uğraşmaları halinde mezkur vergiyi tabi olacaklarını eklemeyi de ihmal etmedi.⁴⁹ Nezaretin cevabı anlaşılır olmasına rağmen karar Teke ve Burdur sancaklarında farklı şekillerde uygulandı. 31 Mart 1891 tarihinde Hamidâbâd Orman Müfettişliği’nden Orman Nezâreti’ne gönderilen bir yazıya göre yaylak ve kışlak resminin tarhına Hamid ve Burdur sancaklarında devam edilirken Teke Sancağı’nda “*bir şey alınmamakta*” idi. Orman Nezâreti 1893 yazında Konya vilâyet meclisine bir emir daha göndererek “*ticaret için beslenen aşiret hayvanlarının*” *mîrî* ormanlarında otlatılması durumunda yaylak ve kışlak resminin mutlaka alınmasını istedi. Verginin toplanmasında hangi usulün (emanet usulü ya da ihale usulü) seçileceği ise yerel idareye bırakılmıştı.⁵⁰ Ne var ki Şûrâ-yı Devlet’in kararı Orman Nizamnamesi ve devamındaki düzenlemelerin karanlıkta bıraktığı önemli bir meseleyi hâlâ aydınlatmamıştı. Ticaret için beslenen hayvanların nasıl tespit edileceği konusu yerelde karmaşa yaratmaya devam ediyordu.

Orman Nezâreti gerek başıboş yararlanma biçimlerinin önüne geçerek ormanların korunması gerekse hazinenin zarara uğratılmaması adına ve ayrıca kuruma bağlı bazı müfettişliklerden gelen haberlere cevap olmak üzere bir tahrirat daha kaleme aldı. 21 Şubat 1894 tarihinde orman nâzırı adına kaleme alınan yazı Orman Nizamnamesi’nin ticaret için beslenen hayvanların tespiti konusundaki eksikliğini itiraf etmekle işe başlıyordu. Yazının kaleme alınmasının bir diğer sebebi Aydın ve Ankara orman müfettişlerinin bildirdiği üzere yerleşik halkın ve aşiretlerin orman yangınlarındaki payıydı. Gelen haberlere göre her iki topluluk yaz mevsiminde kömür imal ettikleri ocakları “*kuyûd-i ihtiyâtiye*” altında bulundurmadıkları gibi kuru üzüm terbiyesi için zakkum gibi ağaçların külünü almak üzere orman içinde ateş yakıyorlardı. Nezaret 9 Ağustos 1893 tarihli bir tahrirata atıfta bulunarak orman içinde ruhsatsız kesim yapanlar ve ateş yakanlar hakkında uygulanacak muameleyi hatırlattı. Daha sonra “*tüccar hayvanları*” meselesinin çözüm anahtarı verildi. Buna göre ahalinin çift ve hanelerine mahsus olarak besledikleri hayvanlar zorunlu ihtiyaçtan sayılacak, satılmak üzere beslenenler ise tüccar malı

⁴⁸ BOA, ŞD 1739-1, s. 22, H. 19 Şevval 1302 / M. 1 Ağustos 1885.

⁴⁹ BOA, ŞD 1739-1, s. 6, H. 20 Zilhicce 1302 / M. 30 Eylül 1885.

⁵⁰ BOA, ŞD 1739-1, s. 10, H. 22 Zilkade 1310 / M. 7 Haziran 1893.

muamelesi görecekti. Bununla birlikte nezaret her iki grup için de alt ve üst sınırı belirleyecek net bir sayı vermemiş, “*miktarın layıkıyla tayini*” merkezce kabil olmadığından bu işi muhtarlar bırakmıştı.⁵¹

Orman Nezâreti ticarî amaçlarla beslenen ve *mîrî* ormanlarında otlatılan sürülerden vergi alınması konusunda ne kadar ısrar ederse etsin yerel idarecileri arkasına almış görünen aşiret mensupları ayak diremeye devam ediyordu. Orman nâzırının kaleminden çıkan 2 Ağustos 1898 tarihli bir yazı Ilgın ve Akşehir kazalarında 1896 ve 1897 senelerinde otlak resminin tahsil edilemediğini haber veriyordu. Belgeye göre Sarıkeçili aşireti, otlak resmini tahsil etmeye çalışan mahallî orman memuruna muhtarları Hacı Ömer’in teşvikiyle karşı çıkmış, hatta iddialara göre memurun 240 kuruşunu da gaspetmişlerdi. Hakaret ve gasp suçlaması ile zabıta tarafından vilâyet merkezine gönderilen Hacı Ömer “*tahrîr altına alınan aşâyirden resim alınamayacağı*” gerekçesiyle Konya vilâyet meclisi tarafından serbest bırakılmıştı. Otlak resminin yiteceğinden endişe duyan Konya Vilâyeti Orman Sermüfettişliği ise durumu nezarete bildirerek ne yapılması gerektiğini sormaktaydı. Konu Mâliye Nezâreti tarafından da soruşturulmuş 18 Şubat 1897’de Konya vilâyet meclisine hitaben gönderilen yazıda Şûrâ-yı Devlet’in ilgili kararı hatırlatılmıştı. Karar bir kez de orman nâzırınca tekrarlandı. Daha sonra vilâyet orman sermüfettişliğinden gelen bilgiler doğrultusunda Akşehir ve Ilgın kazalarındaki aşiretler meselesine geçildi. Orman nâzırına göre Akşehir ve Ilgın kazalarındaki aşiretlerin, sermüfettişliğinin haber verdiği üzere, kış mevsiminde Antalya civarına gidip yazın avdet etmekte olmaları hâlâ seyyar bulduklarına delil teşkil etmekteydi. Nâzır aşiretleri hayvanlara ot yetiştirmek amacıyla ormanları yaktıkları için ayrıca mimlemekteydi. Vilâyet meclisi yetkililerine gelince, mevcut uygulamaya aşiretlerin uygunsuz hareketlerinin çevre bölgelere sirayetine ve hazinenin zarara uğramasına neden olacağından Şûrâ-yı Devlet kararını uygulamaları gerekmekteydi. Nâzır, Hacı Ömer meselesini de unutmamıştı. Muhtar hakkında emsaline ibret olması için gerekli hukukî işlemlerin başlatılmasını istedi.⁵²

Vilâyet meclisinden Şûrâ-yı Devlet’e hitaben gönderilen cevap yazısı biraz geç gelmişti ancak hayranlık uyandıracak kadar muhkemdi. Meclis önce Hacı Ömer olayına izahat getirmişti. Meclisin cevabına göre muhtar mecliste orman müfettişi huzurunda sorgulanmış, aşiretine kötü telkinlerde

⁵¹ BOA, ŞD 1739-1, s. 12, H. 15 Şaban 1311 / M. 21 Şubat 1894.

⁵² BOA, ŞD 1739-1, s. 18, H. 14 Rabiulevvel 1316 / M. 2 Ağustos 1898.

bulduğuna ya da orman memurunun parasını gasp ettiğine dair aleyhinde bir delil bulunmadığından serbest bırakılmıştı. Meclis üyeleri, daha sonra, aşiretlerden talep edilen yaylak-kışlak resmi konusuna değinmişti. Üyelere göre aşiretlerden yaylak-kışlak vergisinin alınıp alınmaması konusunda yaşanan karmaşa Orman Nizamnâmesi’nin ilgili maddeleri ile bu maddeleri tefsir etmesi amacıyla merkezden gönderilen emirlerin birbiriyle çelişmesinden kaynaklanmaktaydı. Vilâyet meclisi söz konusu çelişkilerin muhatapları tarafından da bir bütün olarak görülmesi için emirlerin birer suretini de göndermişlerdi.

Öncelikle ilk emir Mâliye Nezâreti’nden gelmişti ve Hamidâbâd Sancağı dahilindeki aşiretlerin emlak ve temettü vergisiyle mükellef olmalarının otlak ve kışlak resminden muafiyetlerini gerektirmeyeceğini bildirmekteydi. Aşiret vekillerinin ve vilâyet meclisinin talepleri sonrasında Orman Nezâreti’nden gönderilen tahrirat ise Teke Sancağı’nda sayımı yapılan aşiretlerin söz konusu vergiden muaf olduklarını müjdelemişti. Dâhiliye Nezâreti ise tersi yönde bir emir göndermişti. Orman Nezâreti hangi sürülerin bedelsiz hangilerinin ise resme tabi olarak otlatılacağı konusuna açıklık getirmişti ama Dâhiliye Nezâreti yerli ve göçebe sürü sahiplerinden kanunlarca belirlenmiş vergiler dışında otlakiye ve toprak bastın gibi adlarla herhangi bir talepte bulunulmamasını emretmişti. Son olarak Şûrâ-yı Devlet aşiretlerden alınan vergiyi onların göçebe olmalarına ve meskun ahalinin mükellef oldukları tekâlifden “*vâreste*” bulunmalarına bağlamıştı:

“*şimdi tensikât-ı tahrîriyeye dâhil olmalarına ve ahkâm-ı nizâmiyeye tab’iyetle ârâ-yı tekâlifiyede âhâli-i sâire gibi gösterdikleri harekât-ı mutâva’atkârâneye karşı hâl-i sâbıklarına mahsûs resmin istifâsı lâzım gelmeyeceği gösterilmesinden dolayı bazı istirhâmâtda bulunarak iddiâ-yı mu’âfiyet etmekte olmalarına nazaran bu bâbdaki tereddüd ve sızıldıyı ref’ edecek sûrette bir karâr-ı kat’î ittihâz buyrulması bâbında*”.⁵³

Tereddüt ve sızıltıları izale edecek bir cevabın gelmesi yaklaşık bir yıl sürdü. Vilâyet meclisi Temmuz ve Mart aylarında muhataplarına verginin tahsil zamanının geçmekte olduğu, aşiretlerin göç zamanı geldiğinden orman müfettişlerinin acele davranmak istedikleri, aşiretlerin ise muafiyette ısrar etmeleri neticesinde sızıltıların devam ettiğini bildiren iki yazı daha gönderdi, ancak net bir cevap alabilmek için birkaç ay beklemeleri gerekti. 1900 yılı Mayısının son günü bizzat orman nâzırı tarafından kaleme alınan cevapta

⁵³ BOA, ŞD 1739-1, s. 22, H. 14 Zilhicce 1316 / M. 25 Nisan 1899.

merkezden gelen emirlerin birbiriyle çeliştiği ve bu nedenle kesin bir hükme varılması gerektiği kabul edilmişti. Ayrıca Orman Nizamnamesi'nin on altıncı maddesinde geçen “*hâricden gelen ve tüccar malı olan*” ibaresinin Konya Vilâyeti gibi bazı mahallerde yanlış yorumlanmasından dolayı bir açıklama yapılması gerekli görülmüştü. Orman nâzırı söz konusu ibareyi açıklamakla işe başladı. Buna göre aradaki “ve” bağlacı iki farklı sürü tipine işaret etmekte olup her birini ayrı ayrı imlemektedir. Dolayısıyla resme tabi olma durumu her iki sürü tipi için de geçerliydi. Açıklamada zaruri ihtiyaç kategorisindeki hayvan sayısı da “*hane başına sekiz-on hayvan*” olarak belirlenmiş, geri kalanının “*ticârete münhasır*” sayılması gerektiği ifade edilmişti. Nâzır, Orman Nezâreti'nden gönderilen ve Teke Sancağı'nda *mîrî* ormanları civarında sakin aşiretlerin otlak resminden istisnasına hükmeden emrin ise Şûrâ-yı Devlet kararı ile bozulduğunu belirtti. Nâzıra göre tüm bu açıklamalardan çıkarılacak sonuç şuydu: a.) *Mîrî* ormanlarında otlatılacak tüccar sürüleri, b.) Ormana uzak olup meraları bulunan ahalinin sürüleri ve c.) Henüz tahriri icra olunmayıp seyyar olan aşiretlerin sürüleri olmak üzere üç grup sürüden vergi alınması gerekmektedir. Kayıtlarda yaylak, kışlak ya da otlak vergisi olarak zikredilen ve “*ot bedelinden ve ra'y kirasından ibaret olan*” resmin Mâliye Dairesi'nin 15 Eylül 1889 tarihli kararıyla teyit edildiğini de ekledi. Nâzıra göre artık vilâyet meclisinin tereddüte düşmesini gerektirecek bir durum yoktu. Bu konudaki karmaşanın civar vilâyetlere sirayet etmemesi, hazinenin zarara uğratılmaması ve ormanların “*mahv ve berbâd*” edilmemesi için otlak resminin alınmaya devam edilmesi ile hükmünü noktaladı.⁵⁴

1895 yazının sonlarında Sivas valisinden Dâhiliye Nezâreti'ne gelen bir soru tüccar sürülerinin vergilendirilmesi meselesinde yaşanan bir başka karmaşaya işaret etmekteydi. Vali aslında Tokat mutasarrıfının kendisine yönelttiği bir soruya cevap aramaktaydı. Mutasarrıf ise yerli ağnam tüccarlarının şikâyetlerini iletmişti. Yerli olduklarının altını çizen tüccarlar bir kazada satın alıp yine o kazada tapuyla mutasarrıf oldukları arazilerde otlatıkları sürülerden yaylak resmi talep edilmesinden şikâyetçiydi. Valinin “*bu misillü ağnamdan*” vergi alınıp alınmayacağı yönündeki sorusu Orman Nezâreti'ne havale edildi. Yaklaşık bir buçuk ay bekleyen vali merkezden herhangi bir cevap gelmemesi üzerine 25 Eylül'de Dâhiliye Nezâreti'ne ikinci bir telgraf gönderdi. İkinci telgraf da Orman Nezâreti'ne havale edildi ancak valiye yine herhangi bir cevap ulaşmadı.⁵⁵

⁵⁴ BOA, ŞD 1739-1, s. 28, H. 1 Safer 1318 / M. 31 Mayıs 1900.

⁵⁵ BOA, DH.MKT 425-45, H. 5 Rabiulahir 1313 / M. 25 Eylül 1895.

Mîrî ormanlarında hayvan otlatma meselesi on dokuzuncu yüzyılın sonlarında aralıksız olarak merkezi yönetimle yerel idarecileri bir muhabere trafiğine sokmuş bulunmaktaydı. 1898 yılı baharında Konya vilâyeti orman müfettişliği henüz iskân olunmayan aşiretlerin “*kanunen vermeye mecbûr buldukları otlak resmini*” ödememekte ısrar etmelerinden şikâyetçiydi.⁵⁶ 1900 yılı yazında Ankara vilâyet meclisi ahalinin zorunlu ihtiyaçlarına yetecek hayvan sayısını tespit etmekte zorlanıyordu. Ankara orman müfettişine konuyla ilgili gelen yazıda hayvanlarını otlatacak merası bulunmayan ahali için bu sayının sekiz-on olarak belirlendiği, merası bulunan ahali içinse sayıya bakılmaksızın hayvanlarının “*ticarete mahsûs*” olarak değerlendirileceği ifade edilmekteydi. *Mîrî* ormanları içindeki meraları, hazinenin gelir kaynaklarından biri olarak değerlendiren tahrirat söz konusu verginin düzenli olarak istihsalini emretmekteydi.⁵⁷

III. CİBÂL-İ MÜBÂHA ORMANLARI

Mîrî ormanları ve baltalıklar dışında odun, kömür ve kereste teminine ya da hayvan otlatmaya açık müşterek bir orman türü daha bulunmaktaydı. Evelki hukukta ve Arazi Kanunnâmesi'nde *cibâl-i mübâha* olarak geçen bu orman türü *mîrî* ormanları ve baltalıklardan farklı olarak yollar, meydanlar, pazar ve panayır yerleri gibi umumun kullanımına açık kaynaklardı. Arazi Kanunnâmesi'ne göre metrûk arazi sınıfından değillerdi, ancak metrûk arazilerde olduğu gibi bedelsiz intifa edilir ve tapu işlemlerine konu olmazlardı. Bununla birlikte “*kişilere tefvîzinde mahsûr olmadığı anlaşılıp lüzûm ve maslahat tahakkuk ederse irâde-i seniyye ile tefvîzi câiz olurdu.*”⁵⁸ Muhacir akınının ve buna bağlı olarak iskân olunacak yer arayışlarının çoğaldığı on dokuzuncu yüzyıl ortalarında söz konusu lüzum ve

⁵⁶ BOA, DH.MKT 2151-66, H. 16 Zilkade 1315 / M. 8 Nisan 1898.

⁵⁷ BOA, DH.MKT 2386-117, H. 12 Rabiulahir 1318 / M. 9 Ağustos 1900. *Mîrî* ormanlarda otlatılan aşiret ve tüccar hayvanlarından alınacak resimler meselesi Sivas Vilâyeti'nde de karışıklığa neden olmuştu. 21 Ağustos 1902'de Sivas Vilâyet Meclisi, Dâhiliye Nezâreti'ne, “bir kazadan başka bir kazaya nakl ile mîrî ormanlarında ra'y olunan ya da tüccar taraflardan toplattırılarak bulunduğu kazadaki mîrî ormanlarında veya ahaliye mahsûs merada yaylayan” hayvanlardan otlakiyye resmi alınıp alınmayacağını sormuştu. 29 Ekim'de Orman Nâzırı yine Dâhiliye Nezâreti'ne, yerel idarecilerin kazada meskûn ahali ve aşiret tüccarının hayvanlarından resim almamak gibi bir eğilimde olduklarını ve bir kazadan başka bir kazaya giden tüccar hayvanlarından resim alınması yönündeki kararı sûitefhime uğrattıklarına dair şikâyette bulunmuş ve meskûn ya da göçebe aşayir olsun *mîrî* ormanlarda otlayan tüm yerli tüccar hayvanlarından resim alınması gerektiğini belirtmişti. BOA.DH.MKT 583/53, s. 1-5, H. 26 Receb 1320 / M. 29 Ekim 1902.

⁵⁸ Âtîf Bey, s. 333.

maslahat fazlasıyla arttığından bazı bölgelerde muhacirlerin *cibâl-i mübâha* ormanlarına yerleştirilmelerine müsaade olunmuştu. Örneğin “*i’-mâr-ı dağ ve bahçe*”, dülgelik ve kerestecilik gibi sanatlara “*mu’ârafeleri*” olan yaklaşık yüz elli hanelik Kırım’lı bir muhacir grubu, İstanbul’da yerleştirildikleri köy geçinmelerine elverişli olmadığından talepleri doğrultusunda Adapazarı civarındaki *cibâl-i mübâha* ormanlarına iskân edilmişti.⁵⁹

Mübah ormanlar Arazi Kanunnâmesi’nde mevat arazi başlığı altında ele alınmakla birlikte ihya yoluyla tasarruf edilemeyeceğinden mevat arazi de sayılmazlardı. “*Nev’i mahiyetlerine münhasır bir durum arzeden*”⁶⁰ *cibâli mübâha* ormanlarından “*herkes odun ve kereste kat edebilip yek-diğere müdahale edemez*”di.⁶¹ İntifa hakkı herkes için kayıtsız şartsız sabit olup bir kimse bu ormanlardan kestiği odunları sadece kesmiş olmakla temellük etmiş olurdu. Odunları bağlamak da şart değildi.⁶²

Mübah ormanlar haksız fiillere konu olmadığı ya da ahali kendi aralarında bir anlaşmazlık yaşamadığı sürece merkezî yönetimin gündemine pek girmezdi.⁶³ Ahali arasındaki anlaşmazlık çoğunlukla köylerin birbirini intifadan yoksun bırakmasından çıkardı. Bazen tekil müdahaleler de zuhur eder, bu kez ahali ormanı şahsî tasarrufu altına almaya çalışan kişi ya da grupla mücadele ederdi. Mübah ormanların bazen yerel yetkililerce taliplerine tapu senedi ile verildiği yönünde haberler gelirdi. Merkezî idare “*mugâyir-i kanun*” olarak nitelendirdiği bu gibi durumları haber aldığı anda “*bu husûsa dâir olan evrâkın*” derhal merkeze gönderilmesini talep ederdi.⁶⁴ Bununla birlikte merkezî idarenin mevcut tasarruf biçimlerini kabul ettiği durumlar da yok değildi. Örneğin 13 Ekim 1856 tarihli Tanzimat Meclisi mazbatası de facto uygulamaların, kanunların hilafına olsa bile, bazen geri döndürülemeyeceğini göstermekteydi. Meclis o gün Çiftlikât Komisyonu’nun Fetvahane’den geri dönen bazı önerilerini bir karara bağlamakla meşguldü. Söz konusu komisyon *mîrî* araziler, “korular” ve mahlul çiftlikler hakkında bir fezleke hazırlamıştı. Fezlekenin konumuzu ilgilendiren ilk bendinde “*mukaddemleri*

⁵⁹ BOA, A.MKT.UM 414-77, H. 28 Zilhicce 1276 / M. 17 Temmuz 1860.

⁶⁰ Bülent Köprülü, “Cibâl-i Mübâha ve Sahih Vakıflara Ait Ormanlarla Baltalıkların H. 1274 Tarihli Arazi Kanunnamesine Nazaran Hukukî Durumları”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 15(2-3), 1949, s. 716.

⁶¹ Kanunnâme-i Arâzî, m. 104, *Sivridağ*, s. 123.

⁶² Ali Haydar, s. 452; Âtîf Bey, s. 332.

⁶³ Dursun, s. 65.

⁶⁴ BOA, MVL 324-23, H. 1 Safer 1266 / M. 17 Aralık 1849.

cibâli mübâha ve ormanlardan iken” bir şekilde müstakil tasarrufa konu olan koruların icâre-i zemin türünden bir vergi karşılığında mutasarrıflarına tapu ile verilmesi önerilmişti.⁶⁵ Fetvahane ise bu öneriyi kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmiş, bunun yerine şöyle bir formül getirmişti. Eğer söz konusu koruların *cibâli mübâha*, baltalık ya da meralardan ifraz edildiği “*marûf ve mütehakkık*” ise mutasarrıflarının buralardan el çektilmesi ve arazinin eski statüsüne dönüştürülmesi gerekirdi. Koruların evveleri, yani arazinin türü “*malum olmadığı*” takdirde ise mutasarrıflarına bırakılmasında bir sakınca görülmemişti. Fetvahanenin cevabı Tanzimat Meclisi’nce isabetli bulunsa da koruların *cibâl-i mübâha* ya da metrûk arazi olarak eski statülerine dönüştürülmesine sıcak bakılmadı. Gerekçe ise mezkur koruların miras ya da satış yoluyla bir müddetten beri çeşitli transfer işlemlerine konu olması idi. Meclis arazilerin “*aslına ircâ’ında*” yaşanacak karmaşadansa (*kîl ü kâl*) mevcut kullanım usullerini yasalaştırmayı tercih etmişti.⁶⁶

Mübah ormanların *mîrî* ormanlarıyla birlikte maruz kaldığı bir diğer tehlike tarla açmak veya hayvan otlatmak amacıyla çıkartılan yangınlardı. İnsan kaynaklı yangınlar toprağın verimliliğini arttırmaya ve tarımsal üretimi genişletip vergi yükünü dengelemeye yönelik alternatif bir yöntem olarak⁶⁷ ormanları sıklıkla tehdit ederdi. Bununla birlikte yangınlar, konuyla ilgili sıkı kurallar vazedilmeden önceki devirlerde Tersane-i Amire için ayrılmış olan ormanları tehdit etmediği sürece merkezî idarenin ve yerel yöneticilerin

⁶⁵ Bu toplantıdan yaklaşık altı yıl öncesine ait bir talep *cibâl-i mübâha* ormanlarının bir kişi ya da grup tarafından koruya dönüştürülmesine örnek olması bakımından burada zikredilmelidir. Talep Mesudi Kazası idare meclisi aracılığıyla iletilmiş olup kaza halkının “*cibâl-i mübâhadan koruyup kendilerine mera ve koru ittihâz ettikleri*” ormanlık alanla ilgili şikâyetlerini içermekteydi. Ahalinin ifadesine göre Lofça, Filibe ve Gümülcine kazaları ahali söz konusu “koru”ya bir iki seneden beri “*külliyetli beygir ve katır götürüp*” ağaçları kesmekteydi. Muhatplarının zararları üstelik bununla da sınırlı değildi. Gelen eşekçiler civar köy ahalisinin ekinlerini telef etmekte, içlerinden serseri kılıklı bazı kimseler ise ahalinin hayvanlarını çalmaktaydı. Mesudi kazası ahali merkezî idareyi bu halin devamının müteselsil sonuçları konusunda ayrıca uyarmaktaydı. Eşekçilerin “*önü kesilmezse*” bir kısım ahali yurtlarını terk etmek zorunda kalacak, bu ise vergi yükünün geride kalan ahaliye pay edilmesine neden olacaktı. Kananların bu yüke “*tahammül edememesi*” ise yeni bir göçü tetikleyecekti. Ahalinin örtülü tehdidini içeren talepleri 28 Şubat 1850 tarihinde Mâliye Nâzırına havale edildi. BOA, A.MKT.NZD 2-95, H. 15 Rabiulahir 1266 / M. 28 Şubat 1850. Nezaretten gelen cevabı arşivde bu konuyla ilgili başka bir belgeye tesadüf edilmediğinden maalesef bilemiyoruz ancak Çiftlikât Komisyonu’nun *cibâl-i mübâhadan* dönüştürülen korular hakkındaki önerisi yetkililerin konuyla ilgili bir çözüm arayışı içerisinde olduklarına işaret etmektedir.

⁶⁶ BOA, A.MKT.MVL 82-46, H. 13 Safer 1273 / M. 13 Ekim 1856.

⁶⁷ Dursun, s. 39.

gündemine pek fazla girmezdi.⁶⁸ Ancak ormanların milli servet olarak görülmeye başladığı on dokuzuncu yüzyıl ortalarından itibaren koruyucu ve caydırıcı tedbirlere önem verildi. 1852 yılı yazında *cibâl-i mübâha* ve diğer orman türlerinin yangınlardan korunması yönünde vilâyetlere emirler gönderilmişti.⁶⁹ 1870 Orman Nizamnâmesi ormanlarda kasten yangın çıkaranları 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nin failleri müebbed kürekle cezalandıran yüz altmış dördüncü maddesine havale etmişti.⁷⁰ 1880'ler boyunca orman idaresi yangınları önleyici önlemler alınması konusunda taşraya birçok uyarı yazısı yazmakla meşguldü.⁷¹ 1893 yılı sonbaharında bizzat orman nâzırı Anadolu'nun çeşitli vilâyetlerinde ahalinin orman açmak ve hayvan otlatmak gibi eski alışkanlıkları nedeniyle çıkarttığı yangınlara karşı Sadâret'ten bazı taleplerde bulunmuştu. Nâzırın ifadesine göre yangınların önlenmesi konusunda orman müfettişliklerine gönderilen emirler korucuların sayıca yetersiz olması, orman memurlarının kayıtsızlıkları ve failler hakkında gerekli işlemlerin yapılmaması nedeniyle sonuçsuz kalmaktaydı. Nâzır "*ormanları tahribattan kurtarmak üzere*" muhafaza memurlarının sayıca arttırılmasını ve bahsi geçen yangınların sorumlusu olarak "*elde edilen*" faillerin cezalandırılmasını, henüz yakalanamayanların ise meydana çıkartılmasını istemekteydi. Son olarak birkaç ay önce yine Sadâret'e arz olduğu üzere ormanlar içindeki "*hâli araziye hakk-ı karârdan senet verilmemesi*"ni talep etmişti. On dört gün sonra gelen cevap nâzırın taleplerinin Meclis-i Vükelâ'da görüşülerek 15 Ekim'de Dâhiliye ve Defter-i Hâkânî nezaretlerine gönderildiğini, ayrıca ormanların muhafazası için ayrılması planlanan on altı bin liralık bütçe hakkında Mâliye Nezâreti'yle iletişimde olduklarını haber vermekteydi.⁷²

Sadâret'ten Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen 15 Ekim tarihli mezkur yazının içeriği orman nâzırının talepleriyle sınırlı değildi. Bizzat sadrazam tarafından kaleme alınan yazıda mübah ormanlar için tapu senedi verilmemesi kararı tekrarlanmış, memur istihdamı ya da bütçe meselesine ise bu konuların nezaretle bir ilgisinin bulunmaması nedeniyle değinilmemişti. Dâhiliye Nezâreti'ne vilâyetlere iletilmek üzere fazladan verilen bilgiler şahıslara ait korular ve köy baltalıkları hakkındaydı. Birinci grup ormanlarda, bu

⁶⁸ Dursun, s. 344.

⁶⁹ BOA, A.MKT.UM 105-30, 7 Zilkade 1268 / M. 23 Ağustos 1852.

⁷⁰ *Düstür*, I. Tertib, 2, s. 413.

⁷¹ Dursun, s. 345.

⁷² BOA, BEO 300-22477, H. 17 Rabiulahir 1311 / M. 28 Ekim 1893.

araziler *mîrî* arazi hükümlerine tabi olduğundan, *hakk-ı karar*⁷³ prensibi geçerli olmaya devam edecekti. Köy baltalıklarına ise, ahalinin ihtiyacından fazla olan kısımları için bile hiçbir şekilde tapu senedi verilmeyecekti. Bununla birlikte ihtiyaç fazlası baltalıkların devlet idaresi altına alınması, tespit işinde bir takım zorluklara ve yolsuzluklara ve dolayısıyla ahalinin şikâyetine yol açacağından, bu konuda bir karara varılması *mîrî* ormanlarının haritalandırılması sonrasındaki bir tarihe ertelenmişti. Son olarak ormanlara zarar verenler hakkında gerekli kanuni takibatın yapılmasına dikkat edilmesi istenmişti.⁷⁴

Ormanların "*tahripten vikâyesi*" 1893 yılı sonlarında tüm vilâyetlere gönderilen bir genelge ile de teyit edilmişti. Genelge *mîrî* ormanları ve *cibâl-i mübâha* ormanlarına "*hakk-ı karar*"dan senet verilmemesini buyurmaktaydı. Orman Nâzırı Selim söz konusu genelgenin ortaya çıkış sürecini şöyle özetlemişti. Nâzıra göre süreç başında bulunduğu kurumun Sadâret'e bu yönde bir talepte bulunmasıyla başlamıştı. Ekim 1893 başlarında Şûrâ-yı Devlet'e havale edilen talep Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'da mütalaa edildikten sonra onaylanmış, kararın vilâyetlere iletilmesi görevi Dâhiliye Nezâreti'ne bırakılmıştı. Karar devlet ve *cibâl-i mübâha* ormanlarında kazandırıcı zaman aşımı ilkesini geçersiz saydığı gibi "*ormanlar derûnunda karye ihdâsına meydan ve imkân verilmemesine*" de özen gösterilmesini istemekteydi.⁷⁵

⁷³ *Mîrî* arazinin on sene fasılasız ve nizasız tasarrufu neticesinde bu arazinin tasarruf hakkının iktisabıdır. Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni*, s. 502. Orta Asya fakihlerinden tevarüs edilmiş *kirdâr* kavramıyla ilişkilendirilen *hakk-ı karar*, Tanzimat öncesi dönemdeki toprak hukuku mevzuatının temel kavramları arasında yer aldığı gibi 1858 Arazi Kanunnâmesi'nin de kabul ettiği bir haktır. *Hakk-ı karâr* kavramının Osmanlı fakihlerince yorumu ve bu kavramın mülkiyet fikrinin değişime uğraması ile ilişkisi için bk: Mundy, Smith, s. 49-54.

⁷⁴ BOA, DH.MKT 158-34, H. 4 Rabiulahir 1313 / M. 15 Ekim 1893. Ormanların sınırlarının genellikle belirsiz oluşu aslında 1870'lerde dahi yöneticilerin canını sıkıyordu. Tapuyla tasarruf olunan tarlaların ormanlara doğru genişletilmesini önlemeye yönelik Defter-i Hâkânî Nezâreti'ne gönderilen bir emir geçmişteki usulsüzlüklerin çok fazla şikâyete yol açacağı gerekçesiyle "*alâ hâline terkî*"ni uygun görmüştü. Ancak müstakbel genişlemeleri önlemek üzere bundan böyle verilecek tapu senetlerine arazi eğer ormana bitişikse söz konusu sınırın kaydedilmesi emredilmişti. BOA, A.MKT.MHM 476-32, H. 22 Rabiulevvel 1291 / M. 9 Mayıs 1874.

⁷⁵ Kutluk, s. 342. Zamanaşımı kavramının İslâm Osmanlı hukukundaki yeri ve Mecelle'nin zamanaşımı hükümlerinin yorumlarına dair ayrıntılı bir tahlil için bkz: Ahmet Kılıç, "Mecelle'ye Göre Zamanaşımı Uygulamada Görülen Aksaklıklar ve Çözüm Önerileri", *Uluslararası Mecelle Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 2021, s. 185-225.

IV. YİRMİNCİ YÜZYIL BAŞINDA AKÎM KALAN BİR TEŞEBBÛS: MERA VE ORMAN KANUNU

1858 Arazi Kanunnâmesi ve 1870 Orman Nizamnâmesi ile bu iki ana kanun metninin bazı hükümlerini ilga ya da tasrih eden hukukî düzenlemeler ortak kullanıma konu olan arazilerin kaderini belirlemeye uzun bir süre devam ettiler. Ormanlar, yönetici elitin gözünde değeri giderek büyüyen kaynaklar olarak kaderleri her zaman en fazla dert edinilen ortak arazi türü oldu. “*Vatan ve millet in ve dolayısıyla hazinenin*” ormanlardan yararlanmasını temin etmek için bu kaynakların korunması, geliştirilmesi ve etkili bir şekilde yönetilmesi gerektiğine⁷⁶ yürekte inanılıyordu. Bu hedef yeni yüzyılda da merkezî idarenin gündemini sıklıkla işgal etti. Nihayet 1910 yılında bu kez meraları da kucaklamakla birlikte ağırlık noktası ormanlar olan yeni bir kanun metni hazırlama işine girişildi. Düzenlemenin yürürlüğe girmesi bazı nedenlerden dolayı mümkün olmamış görünse de çağdaş Osmanlı yönetici ve bürokratlarının meseleye bakışlarını özetler nitelikteydi.

Bir mukaddime, yedi bölüm ve yüz yetmiş dokuz maddeden oluşan kanun metni orman, mera, yaylak-kışlak ve otlak gibi arazi türlerini açıklamakla işe başlamıştı. Akabinde bu kaynakların, arazinin türüne tabi olarak tasarruf edilebileceği yönündeki genel kural hatırlatılmıştı. Mukaddimenin son maddesi söz konusu kaynaklardan yararlanma hakkına sahip olan kimseleri “*arazinin mutasarrıfları*” olarak tanımlayarak hukukî mevzuatta farklı ayrıcalıklara işaret eden “*mutasarrıf*” ve “*müntefi*” ayırımını görmezden gelmişti. Yalnızca dört maddeden oluşan birinci bölüm ise orman ve meraları devlete, şahıslara ve köy ve kasabalara ait olmak üzere üçe ayırarak klasik tasnifi tekrarlamakla birlikte devlete ait orman ve meraları mevat arazi kategorisine dahil etmişti. Mera ve ormanların sınırlarının tespitine hasredilmiş olan ikinci bölüm on dokuzuncu yüzyıl ortalarından beri hedeflendiği halde bir türlü pratiğe dökülemeyen ve bu yüzden de kendisini şimdi daha vurucu bir şekilde hissettiren bir arzuyu temsil ediyordu. On altıncı maddenin köy baltalık ve meralarının “*kayd-ı hakânîsi vechile tahdîd olunması*”nı emretmesi -bu tür kaynakların Defterhâne’de çoğunlukla kaydı bulunmadığı gerçeği düşünülürse- söz konusu arzunun bazı durumlarda reel koşulların idrakine engel olacak bir seviyeye çıktığını göstermekteydi. On altıncı maddenin sınırların sabit bir işaret ve yazı ile tahkimini emreden ahir cümlesi “*tahdîd*” meselesinin kanun yapımcılar nezdindeki önemine ayrıca işaret etmekteydi.

⁷⁶ Kutluk, s. 447.

İkinci bölüm daha önceki yıllarda zaman zaman gündeme gelen “*ihtiyaç fazlası*” alanlar konusuna da kesin bir açıklık getirmişti. Köy baltalıklarının zorunlu ihtiyaçların karşılanması amacıyla tahsis edilmiş olduğunu belirten on yedinci madde ticarete yönelik intifayı açıkça yasaklamamış, ancak yok saymıştı. Buna göre baltalıkların zorunlu ihtiyaçların karşılanmasına yetecek miktardan fazlası devlet ormanı kategorisine dahil edilecekti. Devam eden maddeler zorunlu ihtiyaçlara kâfi gelecek miktarı belirleme işine girişmişti. On yedi ve on sekizinci maddelere göre baltalığı olan köyler için bu alan hane başına on eski dönüm olarak belirlenmişti. Baltalığı olmayan köylere gelince, onlar için de hane başına aynı hesaplama yöntemi kullanılarak yerleşim yerine yakın bir orman olduğu takdirde buradan, yoksa bir saat mesafedeki mevat ormanlardan baltalık tahsis edilecekti. Bir sonraki madde bir kez belirlenmiş olan sınırların korunması amacıyla matuf olarak sınırların köye sonradan gelenlerin durumuna göre genişletilemeyeceğini haber vermekteydi. Bununla birlikte tahsisin yapıldığı yerden yurt olarak yerleşenler haleflerinin intifa haklarını da devralmış olarak baltalıklardan yararlanabilecekti. Son cümle baltalık tahsisine elverişli yerleşim yerlerinin tarifini bu konuda iki ölçüt getirerek yapmıştı. Buna göre baltalık tahsisi meşcit ve kilise gibi bir ibadethane ile okulu bulunan köylere hasredilmişti. İkinci bölüm hayvancılığın diğer iki önemli kaynakları olan yaylak ve kışlaklar ile otlakları da arazilerinin türüne bakmaksızın yeni nizama tabi kılmak istemişti. Gerek metrûk arazi sınıfından gerekse mevat arazi sınıfından olsun tüm yaylak, kışlak ve otlaklar sınırları belirlenmiş alanlar olarak tahdid edilecekti. Mevat araziler üzerinde bulunan devlet ormanları ve meraları konusunda ise daha hassas davranılmıştı. On üçüncü madde sınırlar belirlendikten sonra gerekli noktalara işaretler dikilerek bu işaretlerin görünen kısımlarına kırmızı bir hilal çizilmesini istemişti.

Bir sonraki bölüm orman ve meraların muhafazasına ayrılmıştı. Bölümde öncelikle devlet ormanları ve baltalıkların tarla açmak veya hayvan otlatmak amacıyla tahrip edilmesi yasağı tekrarlanmış, daha sonra nasıl korunacağı açıklanmıştı. Devlet ormanları ve meraları konusunda sorumluluk devletindi, ancak baltalıkları koruma görevi köy ihtiyar meclisleri tarafından bu amaçla tutulacak bekçilere bırakılmıştı. İhtiyar meclisi, köyün baltalığı bir bekçi istihdamına lüzum göstermeyecek kadar küçükse civar köylerle veya koru sahipleriyle anlaşarak müşterek bir bekçi tutmak ya da devlet ormanı bekçisini ücretle istihdam etmek konusunda muhayyerdi. Bekçilerin eline verilen muhafaza şemsiyesi ormanın tüm öğelerini kapsayacak kadar genişti. Ormanın türü ne olursa olsun izinsiz bir dal kesilemeyeceği gibi yaprakları koparmak ya da ormandan bir avuç toprak çıkarmak bile yasaklanmıştı. Ağaç

kabukları içinde bulunan ballardan mantar, ot ve çiçeklere kadar ormandan her türlü yararlanma şekli izne tabi tutulmuştu. Bölümde hayvan otlatma usulleri de sıralanmıştı, ancak bunlar mevcut mevzuatın kısa bir özetinden ibaretti. Son olarak olası yangın durumunda sorumlular ve yapılacaklar açıklanmıştı. Kırk üçüncü maddeye göre köy muhtarlarına bu konuda büyük bir görev düşmekteydi. Yangın gerek orman bekçisi tarafından haber verilsin gerek köyden fark edilsin muhtar vakit kaybetmeksizin ahaliyi toplayarak yangını söndürme çalışmalarına katılacaktı. Teczî bölümünde detaylandırıldığı üzere çalışmalara katılmayan kişiler bir çeyrek Osmanlı altını para ödemekle cezalandırılacaktı.

Dördüncü bölüm ormanların idaresine dair olup iki fasla ayrılmıştı. Birinci fasılda ormanların kıtalara ayrılması meselesi detaylıca açıklanmıştı. İkinci fasıl ise ormanların geliştirilmesine hasredilmişti ve yetiştirilecek ve kesilecek ağaç türlerini bildirmekteydi. Kesimlerin fennî usullere göre yapılması, yaşlı ya da yangın ve fırtına gibi nedenlerle zarar görmüş ağaçların kesimine öncelik verilmesi veya baltalıkların dörtte birlik kısmında her ne sebeple olursa olsun kesim yapılmasının yasaklanması gibi hükümler ormanların muhafazasına yönelik alınan tedbirlerden bazılarıydı. Beşinci bölüm kesilecek ağaçların tayini, vergilendirilmesi, satımı ve hayvan otlatma nizamını ele almaktaydı. Bölümün ilk faslında baltalıklardan ihtiyaca yönelik yapılacak kesim miktarının tespiti köy ihtiyar heyetine, kesim yapılacak alanın belirlenmesi fen memurlarına ve kesime nezaret etme sorumluluğu bekçilere bırakılarak önceki mevzuat teyit edilmişti, ancak ihtiyaca yönelik kesimleri minimum seviyede tutmak üzere oldukça müdahaleci bir yaklaşım sergilenmişti. Konuyla ilgili altmış üçüncü madde ahali arasında mutad olan ve çatma tabir olunan inşaat usulünü ağaç israfına neden olduğundan yasaklamıştı.⁷⁷ Devlet ormanı ve meralarında otlayan sürülerin vergilendirilmesini düzenleyen yetmiş üçüncü ve yetmiş dördüncü maddeler söz konusu alanların cerib denen ve on eski dönüme tekabül her biriminden altı ila on kuruşa kadar otlak resmi alınacağını duyurmaktaydı. Göçebe sürüleri içinse günlük olarak hesaplanan bir vergilendirme usulü getirilmişti. Buna göre küçükbaş sürülerden günlük bir, büyükbaş sürülerden üç para otlak resmi alınması kararlaştırılmıştı. Yaylak ve kışlaklar kullanıma ihtiyaç duyulduğu mevsimde, ki bu süre yaylaklar için Şubat ya da Mart, kışlaklar için Ağustos başlarına tekabül etmekteydi, önceden tayin edilen bir bedelle ilana çıkarılacaktı. Ahaliye tahsis edilmemiş olan otlaklar civarda bulunan köylerin bedelsiz kullanımına açık

⁷⁷ Kutluk, s. 452.

olmaya devam edecekti, ancak hariçten gelenler küçükbaş hayvanları için iki, büyükbaş hayvanları içinse altı kuruş otlak resmi ödeyecekti. Ormanlara başboş hayvan salınlar her bir baş hayvan için üç kuruş para cezası ödemekle birlikte hayvanın neden olduğu zarar ve ziyanı karşılamakla da mükellef tutulmuştu. Ruhsatsız bir şekilde ormana salınan hayvanlar köy ahalisinden birine ait değilse yakalanıp köy muhtarına teslim edilecekti. Sürü sahibi nakdi cezayı ve zararın bedelini muhtara ödemezse her yirmi hayvandan bir tanesi satışa çıkarılarak toplam ceza ödenecekti.⁷⁸

Orman ve Mera Kanunu kendinden önceki orman talimatnâmelerinin tüm ahkâmını ilga ettiğini buyurarak kapanışı yapmıştı. Ancak böyle bir şey gerçekleşmedi. Kanun layihası aslında 1910 yılı sonlarında Meclis-i Mebusân Riyâseti'ne gönderilmişti⁷⁹ ancak 1911 yazında yaşanan bir anlaşmazlık vakası mezkur kanun layihasının hâlâ yürürlüğe girmediğine işaret etmekteydi. Anlaşmazlık İzmit'in Akyazı nahiyesi ile sonradan muhacirler için kurulmuş olan Kozoluk köyü ahali arasında vuku bulmuştu. İzmit meclis idaresinin Temmuz başlarında Orman Nezâreti'ne yazdığı mazbataya göre Kozoluklu muhacirler Akyazı mahallesi ahalisinin engellemeleri nedeniyle birkaç senedir baltalıklarından intifa edememekteydi. Meclis ormandan müştereken yararlanmaları konusunda taraflara nasihatta bulunmuş ancak arabuluculuğu sonuçsuz kaldığından *tedkîk-i senedât tebligatının*⁸⁰ beşinci maddesi gereğince anlaşmazlık konusu ormandan Kozoluk ve sair köy ahali için baltalık tahsis edilmesini uygun görmüştü. Aslında Gürcü ve Abaza muhacirler arasında çıkan orman anlaşmazlıklarını çözmek üzere vaktiyle bölgeye bir memur gönderilmiş ve muhacirlere baltalık tahsis edilmişti, ancak gerek taksimde yerleşik ahalinin kadim hakları dikkate alınmadığından gerekse taksimden sonraki sınırlar belediye dairelerince kabul ve tasdik edilmediğinden anlaşmazlıklar nihayet bulmamıştı. Orman Nâzırı İzmit meclisinden gelen mazbataya olumlu ya da olumsuz bir geri dönüş yapmadan önce Sadâret'e yazarak meclisin çözümünün uygun olup olmadığını sordu. Nâzır 15 Temmuz tarihli yazısında orman ve mera kanununun hane başı on dönüm hesabıyla her köye baltalık tahsisini vazeden özel maddesine de atıfta bulunmuştu. Ancak mezkur kanun Meclis-i Mebusan'ca henüz tetkik ve kabul edilmemiş olduğundan köylere baltalık tahsis edilmesinin mi yoksa ahalinin eskisi

⁷⁸ *Orman ve Mer'â Kanunu*, Mahmud Bey Matbaası, 1910.

⁷⁹ *BOA, MV* 149-6, H. 7 Safer 1329 / M. 7 Şubat 1911; *BOA, BEO* 3855-289113, H. 11 Safer 1329 / M. 11 Şubat 1911.

⁸⁰ 19 Şubat 1876 tarihli talimat. *Düstûr, I. Tertib*, 3, s. 300.

gibi ormandan müştereken intifa etmesinin mi daha uygun olacağına karar verememişti. Sadâretin cevabı yaklaşık on gün sonra geldi. Cevapta mezkur kanunun meclisce onaylanmasına kadar ahalinin birbirine engel olmadan ormandan iştiraken yararlanmasına karar verilmişti.⁸¹ Karar 1 Ağustos'ta İznik mutasarrıflığı'na bildirildi.⁸²

Yaklaşık bir yıl sonrasına ait bir başka belge Mera ve Orman Kanunu'nun neden uygulamaya konmadığına dair bazı bilgiler içermektedir. 3 Haziran 1912 tarihinde Ticaret ve Ziraat nâzırı muavininin Sadâret'e yazdığı yazıya göre Meclis-i Mebusan riyasetine havale olunan mezkur kanunun ziraat encümeni tarafından müzakeresi henüz tamamlanmamıştı. Ancak bu arada layiha olarak zikredilen metinde bazı değişiklikler yapılması düşünülmüştü. Buna göre metnin dördüncü ve beşinci bölümlerinin nizamname olarak ayrıca yürürlüğe konmasına karar verilmişti. Karara uygun olarak bölüm ve maddelerin de yeniden düzenlenmesi uygun görüldü. Nâzır kanun metninin yeni versiyonunun yeniden Meclis-i Mebusan Riyaseti'ne gönderildiğini haber vermektedir.⁸³ 14 Temmuz tarihinde Sadâret'ten ilgili riyasete gönderilen bir diğer yazı kanun layihasının o günkü icimada tasdiki mümkün olmadığını Meclis-i Vükelâ kararıyla yeniden kendilerine havale edildiğini bildirmektedir.⁸⁴

Mera ve Orman Kanunu layihası ilgili kurumlarca müzakere ediledursun mevcut mevzuatta bulunup da yeni kanunca teyit edilen bazı hükümler aynı yılın başlarında münferit olarak taşraya duyurulmaya devam ediyordu. Ocak ayı ortalarında Grenebe kazasına bağlı Karanya köyü muhtarı ve ihtiyar meclisi üyeleri Sadâret'e seslenerek "*taraf-ı hükümetten*" tüm köylere gönderilen bir tenbihnamenin olası sonuçlarından yakınmaktaydı. Tenbihname köy baltalıklarının ve şahıslara ait ormanların tarla açmak ve hayvan otlatmak amacıyla tahrip edilmemesini emretmekteydi. Muhtar ve azalar köylerinde hayvan otlatılan orman, mera ve baltalıkların ahali adına tapuya kayıtlı olduğuna, köylerinde *mîrî* ormanı ve baltalık bulunmadığının sekiz sene önce bölgeye gelen memurlar tarafından da doğrulandığına, dolayısıyla gelen emrin meşrutî idareye aykırı bulunduğuna muhataplarını ikna etmeye çalışmaktaydılar. Aslında görünürde kendilerini tehdit eden bir durum yoktu,

⁸¹ BOA, BEO 3920-293933, H. 18 Receb 1329 / M. 15 Temmuz 1911.

⁸² BOA, DH.İD 105-27, H. 5 Şaban 1329 / M. 1 Ağustos 1311.

⁸³ BOA, BEO 4050-303710, H. 17 Cemazeyilahir 1330 / M. 3 Haziran 1912; BOA, MV 165-77, H. 23 Cemazeyilahir 1330 / M. 9 Haziran 1912.

⁸⁴ BOA, BEO 4062-304631, H. 29 Receb 1330 / M. 14 Temmuz 1912. Ayrıca bk: BOA, BEO 4055-304085, H. 10 Receb 1330 / M. 25 Haziran 1912.

ancak orman memurlarının mevcut intifa usullerine müdahale etmesinden ve ruhsatla işlediğini söyledikleri hizarhanelerde imal ettikleri kerestelerin vergilendirilmesinden endişeliydiler. Grenebe Köyü temsilcilerinin daha orman idaresi ile muhatap olmadan harekete geçmelerinin nedenini bilmiyoruz, ancak seslenişlerinde merkezi idarenin dikkatini çekmeyen bir gariplik olduğu kesindi. Temsilciler "*tarz-ı ma'îşetlerine*" engel olunmamasını talep ederken Orman Nizamnâmesi ve Arazi Kanunnâmesi'nin baltalıkları tanımlayan ve *muhassasunileyhin* yaralanma hakkını kabul eden ilgili maddelerine atıfta bulunmuşlardı. Köyde hayvan otlatılan alanların tapulu olduğu iddiasıyla çelişen bu göndermeler 25 Ocak tarihinde Dâhiliye Nezâreti'nden Manastır Vilâyeti'ne gönderilen emirde dikkate alınmamıştı. Nezaretin kısa yazısında yalnızca problemin "*oraca olan ma'lûmâta*" göre çözülmesi istenmişti. Mera ve Orman Kanunu'na da herhangi bir atıfta da bulunulmamıştı.⁸⁵

Mera ve Orman Kanunu'nun meclis tarafından onaylanıp yürürlüğe girmesi mümkün olamasa da kanun layihasının ormanlara ilişkin bazı hükümleri daha 1908 yılı sonlarında "Tenbihnâme" adı altında Selanik Vilâyeti'ne gönderilmişti. Ormanların "*muhafaza ve inzibatına*" yönelik yirmi bir maddeden oluşan tenbihname köy ve kasaba ahaliilerine tebliğ edilmek üzere orman heyet-i fenniye üyelerinden Ali Rıza Efendi tarafından kaleme alınmıştı. Ali Rıza Efendi'nin bir diğer vazifesi vilâyetin orman idaresini teşkil etmekte ve hazırlamış olduğu tenbihname Rumca ve Bulgarca tercümelere ile birlikte görev yerine kendisinden önce varmıştı. Tenbihname devlet ormanları ve baltalıkların tarla açmak ya da hayvan otlatmak amacıyla tahrip edilmemesi emriyle başlamaktaydı. Emrin muhataplarına, zaruri ihtiyaçlarını karşılamak ve küçük çaplı ticaretlerine devam etmek konusunda daha önce açılan kapılar kapatılmamıştı, ancak gerek kesim gerekse hayvan otlatma amacıyla ormana erişim resmî makamların belirlediği süreler dışında ahaliye tamamen kapatılmıştı. Süresiz yararlanma ancak yerdeki kuru dalların toplanması için söz konusuydu, ne var ki bu faaliyet dahi orman bekçisinin önceden bilgilendirilmesine bağlanmıştı. Kontrol altına alınmak istenen tek faaliyet yerde yatanların toplanması değildi; orman, gökte uçan av hayvanları, su kaynaklarındaki balıkları, otları ve çiçekleriyle izinsiz erişime kapatılmıştı. Tenbihname orman yangınları konusunda da Mera ve Orman Kanunu layihasına rehber olmuştu. Başta muhtar olmak üzere tüm ahaliiden gökte belirecek bir dumana karşı tetikte olmaları istenmişti.⁸⁶

⁸⁵ BOA, DH.İD 105-40, H. 5 Safer 1330 / M. 25 Ocak 1912

⁸⁶ BOA, TFR.I.SL 200-19963, H. 11 Zilkade 1326 / M. 5 Aralık 1908.

1900'lü yılların ilk çeyreği kanun yapıcıların orman hukukuna fazlasıyla mesai harcadıkları bir dönem olmuştur. Mera ve Orman Kanunu layihası son şekli verilmek üzere çeşitli kurumlar arasında dolaştırılırken özel bir orman türünün idaresine ilişkin bir nizamname daha hazırlandı. 19 Eylül 1911 tarihli mezkur nizamname köy baltalıklarının yönetimi ve kullanımını on altı maddede sıralamıştı. Nizamnamenin ilk üç maddesi baltalıklardan yararlanma ve muhafaza konusunda köy ahalisini bir bütün olarak muhatap almakla mevcut mevzuatı teyit etmişti. Baltalıkları bölünmez bir kaynak olarak değerlendiren dördüncü madde ise daha önceki kanun ve nizamnamelerde değinilmeyen bir olguya parmak basmıştı. Dördüncü madde baltalıkların herhangi bir bölümünün herhangi bir kullanıcı veya kullanıcı grubu ile eşleştirilmesini yasaklı fiiller kapsamına almıştı. Devam eden iki madde kaynağın murad edilen fiziki durumunu açıklamaktaydı. Beşinci madde ideal bir baltalığı yaşlı ve boyu ağaçların altında odun ve kömürlük genç ağaçların yetiştiği bir orman olarak tanımlamıştı. Altıncı madde ise ideal durumu yaratma ve koruma vazifesini kullanıcılara yüklemişti. Yedi, sekiz ve dokuzuncu maddeler zaruri ihtiyaçları temin etme ya da ticaret amacıyla yapılan kesimleri bilindik esaslara bina etmişti, ancak onuncu madde ticareti yapılan ürünün kereste olması durumunda satış yer neresi olursa olsun vergi alınacağını haber vermektedir. On birinci madde baltalıkların ihtiyaç fazlası kısımlarına da tüccar gözüyle bakmıştı. Daha önceki kanun ve nizamnamelerde devlet kontrolüne alınması yeterli görülen fazlalık kısımlar artık bir gelir kaynağı olarak düşünülmüştü. Mezkur madde kaynağın gelire dönüştürülme sürecini şöyle tarif etmekteydi. Orman fen memurları tarafından yapılan keşifler sonucunda ortaya çıkan fazlalıklar köy ihtiyar heyeti, nahiye müdürleri ve idare meclislerinin düzenleyeceği açık müzayedelerle taliplerine satılacaktı.

1911 tarihli talimatın “fazlalıkları” gelire dönüştürme konusunda duyduğu iştah merkezî hazineyi besleme arzusundan kaynaklanmıyordu. Müzayede ve satış işlemlerinin tümüyle yerel yetkililere bırakılması yarım yüzyıldır ormanlara uzanan resmî elin bu kez avucunu doldurmak üzere hareket etmediğine işaret etmekteydi. Nitekim on ikinci madde satıştan elde edilecek gelirlerin yerel ihtiyaçları karşılamak üzere köy ihtiyar heyetine bırakılacağını müjdelemişti. Üstelik yerel yönetime ayrılan kaynak bununla sınırlı değildi, otlak resmine tabi olan yaylak ve kışlaklardan alınan vergiler de köy ihtiyar heyetinin avuçlarına bırakılmıştı. Heyet söz konusu gelirleri nahiye müdürünün bilgisi dahilinde köyün namına “muteber” bir bankaya yatıracaktı. İlgili madde paranın harcanacağı alanları önemlerine binaen

şöyle sıralamıştı: a. Yolların tamir ve yenilenmesine, b. Çeşmelerinin tamiri, ıslahı ve temizlenmesine, c. Okul ve eğitim işlerine ve d. Mabet ve mezarlığa. Harcamaların denetlenmesi ve yolsuzluk durumunda uygulanacak hükümler devam eden maddelerde ele alınmıştı. Buna göre herhangi bir suiistimal durumunda meydana gelen zarar ihtiyar heyetinin menkul ve gayrimenkullerine el konularak tazmin edilecekti.⁸⁷

SONUÇ

1858 Arazi Kanunnâmesi ortak arazilerle ilgili kadim hukukî mevzuatı genel itibarıyla koruyan muhafazakâr bir metindi. Kanunnâme -mevat arazilerin tarıma açılması hariç- arazi türlerinin mevcut haliyle korunması konusunda eski geleneği koruyan bir yaklaşımla hazırlanmıştı. Müştereken kullanılan arazilerin idare ve kullanım usulleri konusunda da kadim mevzuata sadık kalmıştı. Kanunnâmede belirli bir ortak arazi türüne özel bir ilgi gösterildiğine işaret eden bir emare bulunmamaktaydı. Ancak on dokuzuncu yüzyılın müteakip hukukî düzenlemeleri modern ve rasyonel ormancılığın giderek önem kazanmasıyla birlikte ormanlara özel bir alaka gösterilmeye başlandığına açıkça işaret etmekteydi. 1870 Orman Nizamnâmesi söz konusu alakanın ilk sıçrama tahtası olarak göze çarpmaktaydı. Aslında her iki kanunnâme de ortak kullanıma konu olan arazilerin idare ve kullanım usullerini düzenlemek üzere kaleme alınmamıştı. Bununla birlikte bu metinler ortak arazilerin müstakbel kaderlerini belirleyici bir şekilde etkilemişlerdi. Ormanların idaresine yönelik titiz ve korumacı yaklaşım on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren yürürlüğe konan çeşitli nizamnamelerle iyice perçinlenmişti. Söz konusu düzenlemeler kamu menfaatinin korunmasına önem veren muhafazakâr anlayışı tamamen terk etmemekle birlikte esas olarak hazine gelirlerinin artırılması ve milli servet olarak görülmeye başlanan ormanların korunmasını dert etmekteydi. *Cibâl-i mübâha* ormanlarının *mîrî* ormanları grubuna dahil edilmesi, baltalıkların zarurî ihtiyaçları temin edecek sınırlara çekilmesi, *mîrî* ormanlarından yararlanma biçimlerinin sıkı ve katı kurallarla çerçevelenmesi “müşfik ve lütufkâr” devletin kaynaklarını dağıtma konusunda giderek cimrileştiğini göstermekteydi. Kaynaktan yararlanma biçimi geçim ekonomisinin sınırlarını aşıp ticarî bir kazanca dönüştüğünde ise devlet lütfunun dozu daha az hissedilir seviyelere inmekteydi.

1858 Arazi Kanunnâmesi ortak arazilerle ilgili geleneksel mevzuatı çoğunlukla teyit ettiği için ve devamındaki düzenleme ve uygulamalar radikal

⁸⁷ Kutluk, s. 410-412.

bir değişime sebep olmadığından

uygulanması yerelde bir karmaşa yaratmamıştı. Ormanlarla ilgili hukukî düzenlemeler ise yerel idarecilerin tepesine kısa aralıklarla düşen bir bombardımanı andırmaktaydı. 1870’li yıllarda Orman Nizamnâmesi’nin boş bıraktığı alanları doldurmak üzere hazırlanan düzenlemeler ise peşi sıra kaleme alınmıştı. Bu durum kısa bir süre içerisinde oluşturulan mevzuatın anlaşılmasını ve uygulanmasını zaman zaman güçleştirebilmekteydi. Problemlerin bazıları yerelden giden soru veya taleplere karşılık olarak gönderilen emirlerin birbiriyle çelişmesinden kaynaklanmaktaydı. Bazıları ise yeni mevzuattan hoşnutsuz olan kullanıcıların direncinden neşet etmekteydi. Yerel idarecilerin zaman zaman yöneldiği kayırmacı ve başına buyruk uygulamalar yine merkezî ve yerel idarecileri karşı karşıya getiren sebepler arasındaydı. Bu tür durumlarda merkezî yönetim ve yerel idarecilerin uzlaşması yoğun bir muhabere trafiğini içeren uzun bir zaman dilimini gerektirebilmekteydi. Kullanıcılar ise kendileri için en avantajlı kararı elde edebilmenin yollarını aramakla meşguldü.

Ormanların kullanımını *zabt u rabt* altına almaya yönelik düzenlemeler yirminci yüzyıl başlarında da devam etmişti. Bu dönemde kanun koyucular 1870’lerdeki benzer kapsamlı bir nizamnâme hazırlamıştı. Yeni nizamnâme bazı bölgelerde ormanlar kümesine dahil olan meraların kullanımını da düzene sokmak niyetindeydi. Ne var ki bu titiz düzenleme yasalaşmak üzere merkezî kurumlar arasında bir süre dolaşsa da proje şimdilik bilinmeyen bir nedenle sonuca ulaşamadı. Böylelikle ormanların rasyonel ve bilimsel usullere göre idare edilmesi vazifesi yeni kurulacak olan cumhuriyetin yönetici ve bürokratlarına miras kalmış oldu.

KAYNAKÇA

A.MKT.NZD 37-95; BOA, A.MKT.DV 35-1; BOA, A.MKT.MVL 82-46. BOA, A.MKT.NZD 2-95; BOA, A.MKT.UM 105-30; BOA, A.MKT.UM 414-77; BOA, BEO 300-22477; BOA, BEO 3855-289113; BOA, BEO 3920-293933; BOA, BEO 4050-303710; BOA, BEO 4055-304085; BOA, BEO 4062-304631; BOA, C.İKTS 25-1215; BOA, DH.İD 105-27; BOA, DH.İD 105-40; BOA, DH.MKT 158-34; BOA, DH.MKT 2151-66; BOA, DH.MKT 2386-117; BOA, DH.MKT 425-45; BOA, HR.MKT 329-16, BOA, İ.MMS 48-2056; BOA, İ.ŞD 71-4162; BOA, MV 149-6; BOA, MV 165-77; BOA, MVL 324-23; BOA, ŞD 1739-1; BOA, ŞD 302-30; BOA, TFR.I.SL 200-19963; BOA, TFR.I.SL 97-9648; BOA. A.MKT.MHM 476-32; BOA.DH.MKT 583/53.

Ali H, *Şerh-i Cedîd-i Kanûn-i Arâzî*, Asadoryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1321.

Âtuf B, *Arâzî Kanunnâme-i Hümayûnu Şerhi*, Mahmud Bey Matbaası, 1319.

Ebül‘ulâ M, *Ahkâm-ı Arâzî*, Maarif Matbaası, 1339.

Ebül‘ulâ M, *Toprak Hukuku Dersleri*, Cumhuriyet Matbaası, 1947.

Halil C, *Telhîs-i Ahkâm-ı Arâzî*, Hukuk Matbaası, 1329.

Halis E, *Şerh-i Kanûn-i Arâzî*, Yuvanaki Panayotidis Matbaası, 1315.

Hüseyin H, *Arâzî Kanunnâmesi Şerhi*, İkdâm Matbaası, 1324.

Arıcanlı T, “19. Yüzyılda Anadolu’da Mülkiyet, Toprak ve Emek”, *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. 131-142.

Barkan Ö. L, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları, 1980.

Birben Ü/ Güneş Y, “The Cibali Mübaha: A Special Type of Forest Available for Public Use in the Ottoman Empire Period”, *15th International Symposium on Legal Aspects of European Sustainable Development*, ed. Haki Kola, Peter Herbst and Rastislav Sulek, Technical University in Zvolven, 2014, s. 26-32.

Cin H, “Tanzimattan Sonra Türkiye’de Ormanların Hukukî Rejimi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 35, 1981, s. 311-379

Cin H, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1973.

Dursun S, *Forest and the State: History of Forestry and Forest Administration in the Ottoman Empire*, (Doktora Tezi), Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Gerber H, *The Social Origins of the Modern Middle East*, Boulder, CO and London, Lynce Reinner and Mansell, 1987.

Gözel O, *The Implementation of Ottoman Land Code of 1858 in Eastern Anatolia*, (Yüksek Lisans Tezi) Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Günay H. M, "Metruk", *T.D.V.İ.A.*, 29, 2004, s. 417-418.

Günay H. M, *İslâm Hukukunda Kamu Malları*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

İnalçık H, Donald Q, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire: 1300-1600*, C.1, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.

Jon R/ Tay T, "İsrail-Arap Uyuşmazlığında Osmanlı Tecil Hukukunun Payı", Çev. Ahmet Kılınç, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 2006, s. 305-311.

Kenanoğlu M. M, *1858 Osmanlı Arazi Kanunnâmesinin Osmanlı Siyasal ve Toplumsal Yapısı Üzerindeki Etkileri 1858-1867*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Koç B, "1870 Orman Nizamnâmesi'nin Osmanlı Ormancılığına Katkısı Üzerine Bazı Notlar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24, 2005, s. 231-257.

Koç B, "Osmanlı Devleti'ndeki Orman ve Koruların Tasarruf Yöntemleri ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma", *OTAM*, 10, 1999, s. 139-158.

Köprülü B, "Cibal-i Mübaha ve Sahih Vakıflara Ait Ormanlarla Baltalıkların H. 1274 Tarihli Arazi Kanunnamesine Nazaran Hukuki Durumları", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 15(2-3), 1949, s. 703-726.

Köprülü B, *Toprak Hukuku Cilt I*, İsmail Akgün Matbaası, 1958.

Kutluk H, *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar*, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü, 1948.

Mundy M/ Smith R. S, *Modern Devlet'e Giden Yolda Mülk Siyaseti: Osmanlı Suriye'sinde Hukuk, Yönetim ve Üretim*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

Orman ve Mer'â Kanunu, Mahmud Bey Matbaası, 1910.

Sivridağ A vd, *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2014.

Velidedeoğlu H. V, *Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat*, Maarif Matbaası, 1940.

Düstür, 1. Tertib, C. 2-3.